

ÎNDEMN LA ESENȚE: VULCĂNESCU ȘI GOLOPENȚIA PENTRU O REÎNTEMEIERE A SOCIOLOGIEI

RADU BALTASIU*

ABSTRACT

URGE FOR THE SUBSTANCE: VULCĂNESCU AND GOLOPENȚIA FOR A REBUILDING OF SOCIOLOGY

Is there any need for a phenomenological approach in social science? If yes, what role does it have? How such a paradigm has worked inside Gusti's Sociological School? We give here some insights to it, by sampling the work of Mircea Vulcanescu – the most complex young thinker of the School, and Anton Golopentia – the main Gusti's aide. The theoretical framework will be based on data provide by Noica, Blaga and Bernea. The study takes the shape of a *reader* in order to present the sampled *oeuvre* as such, with minimal intrusions.

Keywords: monography, Gusti, condensed monography, temptations, Golopentia, Vulcanescu.

DESPRE NECESITATEA SOCIOLOGIEI ESENȚELOR. PREMISA LUI BERNEA-NOICA

Pentru organizarea evenimentului „Satul: dimensiunea românească a existenței” de la Academia Română, din octombrie 2019, am avut a răspunde unei insistente întrebări: la ce bun interesul pentru Școala de Sociologie de la București, sat și Gusti, nu sunt cumva realități depășite?

Trecând peste turpitudinea suprapunerii dintre „prezent” și „adevăr”, respectiv dintre „trecut” și „inactual” pe care o insinuează, o asemenea întrebare are totuși meritul de a pune o problemă reală: ce anume justifică azi efortul și preocuparea față lumea satului, cu ajutorul instrumentelor oferite de Școala Gusti?

O asemenea întrebare trimite la un răspuns esențial.

---

* PhD, Professor, University of Bucharest; e-mail: radu.baltasiu@gmail.com.

*EXPRIMAREA ESENȚIALĂ ESTE EXPRESIA MAXIMALĂ
A PERFECȚIUNII GÂNDIRII*

A te exprima esențial, arată Bernea, înseamnă apropierea de simplitate, de ceea ce este onest și firesc. Economia de mijloace făcută cu onestitate. Iar regăsirea firescului în cunoaștere înseamnă reatașarea conceptului la obiect, cum ar spune Blaga (2013, 193). În cazul nostru, a lumii fine a intelectualității gânditoare la țara reală. Și cea mai ignorată parte a țării reale, azi, este satul. Revenind, regăsirea firescului este posibilă, arată Bernea, prin redescoperirea *simplității*. Nu, nu prin renunțarea la abilitatea gândului de a problematiza, dimpotrivă, ci prin rafinarea lui. Iar simplitatea nu este posibilă, arată Bernea, decât prin *esențializare*:

„Să ajungi să-ți exprimi esența, acesta este scopul superiorității tale de om. Nu întoarcere, deci, și nici oprire, ci creștere deplină și firească. Aici se situează simplitatea; simplitatea este starea morală a omului ce se mișcă între esențial și sincer” (Bernea, 2011, 14).

ESENȚIALUL ȘI IEȘIREA DE SUB IMPERIUL VREMII

Simplitatea, arată Bernea, nu este doar o chestiune de eficiență logică, care la rândul ei se poate cuantifica economic, ci este o *stare morală*. Înainte de a fi o chestiune de bani, este o chestiune ce ține de „cer”, am spune. Simplitatea e situată, deci, „între esențial și sincer”. Măsura eficienței la scară ontologică este izbinda în raport cu vremea, față de care omul se poate învârti fie nesporitor, în zona nimicului, a faptei oarbe atunci când este „sub vremi”, adăugitor, devenind, *înfăptuind* prin „gândul împlântat în lucruri” (Noica, 1996, 99).

Noica măsoară eficiența situării în lume prin măsura în care gândul este împlântat în lucruri, care în limba română înseamnă a „înfăptui”:

„Sub vremi omul făptuiește, în vremi și asupra lor omul înfăptuiește. Este o remarcabilă ctitorie a lui «în», aceasta pe care o aduce el în sânul făptuirii, una de ordinul celei pe care o aducea în sânul ființării. Făptuirea e oarbă; de făptuire are parte oricine, la nivel uman cel puțin. Dar înfăptuirea nu-i e dată oricui.” (Noica, 1996, 105). Tot Noica precizează că „... înființările omului sunt tot atâtea feluri de-a spori dinăuntru ființa lumii.” (*ibidem*). Sau: „... înființarea vine să spună că nu tot ce are ființare este cu adevărat, că ființa nu se acoperă cu fenomenele haotice și cu aparența, ci că numai ceea ce capătă întruchipare este ...” (*ibidem*).

Cu alte cuvinte, satul ne interesează pentru că plecăm de la ipoteza că *încă* mai este locul în care se păstrează prototipurile întruchipărilor esențiale (*tradiția*), iar Școala Gusti pentru că a reușit performanța de a identifica metodologia prin care să culeagă *sociologic* aceste esențe de tip arhetipal: *monografia*. Deci, România, prin Școala Gusti a avut „ieșire deasupra vremurilor”, iar omul de aici, societatea per

ansamblu au putut aspira prin această autocunoaștere la o condiție cu adevărat superioară, așa cum prin portul Constanța se poate astăzi înfăptui geopolitica mărilor, depășind stadiul de supus în fața intereselor altor puteri la Gurile Dunării. Spunem că România a avut momentul ei de maturitate civilizațională pentru că, prin Școala Gusti, și-a căpătat „dimensiunea conștiinței de sine a ființei românești”¹.

Concret, în perioada interbelică, satul românesc nu a fost lăsat de izbeliște, ci și-a oglindit *chipul* la cel mai înalt nivel al elitelor intelectuale. Școala de Sociologie de la București a fost cea mai sofisticată *întruchipare* a frământărilor acestuia, fenomen care, prin consistența lui, a fost unic în plan european. Efortul unei generații a fost orientat către *conservarea* și *ridicarea* satului prin cunoaștere, prin intermediul unei metode inedite – *monografia*, instituționalizată prin Seminarul de Sociologie, Institutul Social Român, Fundația Carol I, dar și prin altele, precum Institutul Central de Statistică, Legea serviciului social etc.

ÎNTRUCHIPAREA PRESUPUNE ÎNTREGUL

Geniul lui Gusti a constatat în esențializarea, pe șase dimensiuni, a unei realități de complexitate satului. Cum? Prin trei tipuri de cadre și trei de manifestări, aflate într-o relație de codeterminare („paralelism”) prin intermediul voinței sociale, numită Legea paralelismului sociologic².

Închipuirea prin Școala de Sociologie de la București a satului a însemnat, deci, unitatea dintre țara reală și țara legală. Cu alte cuvinte, problemele reale ale satului au ajuns să fie cunoscute, chiar puse pe făgașul asumării sociale *în masă*

¹ Dora Mezdrea, referindu-se direct la rolul lui Mircea Vulcănescu, cel mai cultivat discipol al lui Dimitrie Gusti, în *Nae Ionescu și Discipolii săi în Arhiva Securității. Volumul V: Mircea Vulcănescu*, Eikon, Cluj-Napoca, 2013, p. 13.

² „Am stabilit prin urmare un întreit paralelism sociologic, cunoscut în sistemul școlii de la București sub denumirea de lege a paralelismului sociologic, care înseamnă, în altă terminologie, un întreit echilibru social: un paralelism între manifestări, un paralelism între cadre și un paralelism între cadre și manifestări. Paralelismul acesta privește în același timp existența și funcționarea societății, ceea ce se indică uneori sub numele de statică socială, cât și evoluția societății, ceea ce se indică și cu numele de dinamică socială. Societatea omenească nu poate fi redusă la nici unul din genurile ei de manifestări, fie ele economice, spirituale, etico-juridice și politico-administrative. Ea le cuprinde pe toate deodată și nici nu se poate lipsi de vreuna în prezent sau în decursul dezvoltării ei, fără a risca să-și vadă primejduit echilibrul. Societatea omenească este înrăuită în același timp de cadrele cosmologic, biologic, psihic și istoric, fără să se poată lipsi de vreunul din ele, decât cu prețul unui dezechilibru. În sfârșit, societatea omenească [prin manifestări] înrăurește la rândul ei cadrele, ajungând în cazurile normale la o adaptare reciprocă sau la o formulă de echilibru și dimpotrivă, orice nepotrivire dintre cadre și manifestări duce la dezechilibru social. ...

În încheiere, subliniem că legea paralelismului sociologic sau a echilibrului social general nu are numai o valoare teoretică, ci și practică. Prin respectarea ei, societățile pot dobândi un echilibru mai trainic și pot evita fenomenele de dezechilibru și de dezagregare .... Pe calea aceasta sociologia poate întemeia științific politica și deci alături de celelalte științe, ea poate servi îmbunătățirii vieții omenești” (Gusti, 1999, 30–31, s.n.).

(prin legea serviciului social) de către tineretul universitar, prin cercetarea satului *așa cum era el*, prin intermediul monografiei. Avem aici două etaje ale unității dintre sat și societate. Pe de o parte avem legătura dintre sat și cei ce aveau puterea asupra lui prin gândire (intelectualii), chestiune ce trimite la caracterul organic al elitelor intelectuale ale vremii. Pe de altă parte, cunoașterea satului era un amplu proces în sine, ținând cont de faptul că cercetarea monografică are un caracter integral. Mai mult, aceasta reprezintă, în același timp, rezolvarea unei probleme foarte serioase a științei, în sine, aceea a faptului că „despicarea” realității, discriminarea, instrumentul de bază al cunoașterii științifice, adesea distruge întregul pe care îl studiază, prin operaționalizările succesive la care îl supune.

Știința lucrează prin amputarea permanentă a realității. Blaga lămurește acest aspect când analizează cei doi poli ai *felului* de a cunoaște – „cunoașterea paradiziacă” – „primară” și „cunoașterea luciferică” – științifică.

„Spiritul științific izolează voit lumea de om, și-și construiește viziunile din elemente devitalizate, adică din forme care nu sunt vii, din mișcări care nu sunt eforturi, din tendințe care nu sunt doruri, din acțiuni care nu înseamnă nici bucurie nici suferințe ...” (Blaga, 1985, 373).

„Cunoașterea luciferică se caracterizează printr-o distanțare plină de tulburătoare inițiativă față de obiectul său, pe care-l privește în perspectiva crizei pe care ea însăși o provoacă” (Blaga, 2013, 194).

Din nefericire, după 1944, acest tip de gândire și raportare la realitate a fost întrerupt din rațiuni ideologice, în timp ce, după 1990, în loc să beneficieze de o revitalizare necesară, a fost complet ignorat. Astfel, termenul de „închipuire” înseamnă astăzi doar latura lui golită de conținut, chestiune pe care nu o vom discuta aici.

ESENȚIALIZAREA EFICIENTĂ PRIN VULCĂNESCU ȘI GOLOPENȚIA

În interiorul Școlii de Sociologie de la București, Vulcănescu și Golopenția au sesizat, însă, că vremurile se adună nerăbdătoare și rele. Într-un efort de a înfăptui încă odată, de a reîntruchipa sociologia românească, cei doi au esențializat demersul de cunoaștere la un nou nivel: prin fenomenologie – Vulcănescu, respectiv statistică și geopolitică – Golopenția.

Mircea Eliade: „Încă din vara lui 1937, îmi spunea, la Munchen: «O să vină vremuri din ce în ce mai grele. Pentru noi, românii, se pune o singură problemă: cum să iernăm, cum să ne ascundem în noi și să lăsăm să treacă iarna peste noi»” (Eliade citat în Golopenția, 2002a, XLV).

Prin *Dimensiunea românească a existenței*, Vulcănescu a elaborat matricea potențialităților omului românesc, iar prin monografia sumară Golopenția a făcut realmente posibilă cunoașterea *integrală* a societății de aici, într-un *timp eficient*. Aceste două axe au conferit o potențare uluitoare tehnicii monografice gustiene, prin *simplificare* și *adâncire* a analizei.

Dacă prin monografia axată pe cele șase dimensiuni ale realității Gusti a avut geniul descoperirii unei punți între *întreg* și *știință*, Vulcănescu și Golopenția au întărit acest triumf prin abordarea esențialistă a realului. Acesta rămâne *întreg*, marea cucerire gustiană nu este periclitată, dar devine *accesibilă* timpului nostru, limitat, cu resurse mereu deficitar distribuite. Fenomenologia vulcănesciană și monografia sumară golopențiană sunt două dintre aceste direcții de răzbatere cu valoare ontologică: nu doar că sociologia s-a perfecționat, dar și-a păstrat legătura cu realitatea fără a o perverti-amputa „luciferic”, cu atât mai puțin ideologic. Prin Vulcănescu și Golopenția, paradigma Gustiană a căpătat o amploare de profunzimi pe care încă nu le bănuim îndeajuns.

Sistemul comunist n-a tolerat asemenea izbânzi care nu erau doar ale minții, ci erau și ale „unității sufletești” românești: Vulcănescu este lichidat în 1952, iar Golopenția în 1951, ultimul după câteva luni de detenție. Vom încerca, însă, împreună cu cei doi, să reschițăm o introducere a sociologiei esențiale, ca manieră de salvare a științei sociale, ce pare că s-a depărtat tot mai mult de misiunea sa inițială.

VULCĂNESCU (1904–1952) – DIMENSIUNEA ROMÂNEASCĂ A EXISTENȚEI

Vom prezenta în cele ce urmează schema apariției acestui precipitat diamantin care este „dimensiunea românească a existenței”, prin explicarea rațiunii sale de a fi, cât și din perspectiva construirii argumentului. Scopul prezentării nu este prezentarea ei pe deplin, cât introducerea unui argument în ceea ce privește caracterul ei *esențial*. Structurăm prezentarea pe cinci premise, fiecare fiind un argument pentru înțelegerea realității și din punctul de vedere al „dimensiunii românești a existenței”.

Apărută sub forma unei conferințe ținute la Ateneu, 10 ianuarie 1943, lucrarea a fost tipărită un an mai târziu, în „Izvoare de filosofie”, fiind rodul a patru ani de gândire³. A fost scrisă în timp ce Vulcănescu exercita una dintre cele mai profane meserii, cea de expert financiar – director al Datoriei Publice, ulterior subsecretar de stat la Ministerul de Finanțe în cadrul Guvernului Antonescu.

---

³ Cf. Marin Diaconu în introducerea „Un model ontologic al omului românesc”, la Mircea Vulcănescu (1991) *Dimensiunea românească a existenței*. București: Editura Fundației Culturale Române, p. 12.

Precizarea este importantă pentru a sublinia caracterul de necesitate pragmatică a *Dimensiunii românești a existenței* în raport cu *urgența* vremurilor, așa cum și-a asumat-o un intelectual cu capabilitățile lui Vulcănescu.

Conținutul cărții, pe capitole este următorul: „Omul românesc”, „Ispita dacică”, „Existența concretă în metafizica românească” și „Dimensiunea românească a existenței”.

PREMISA ZERO: DE CE DIMENSIUNE A EXISTENȚEI ȘI DE CE ROMÂNEASCĂ?

Gândirea realității pe dimensiuni reprezintă atât esența lucrării, punctul ei de plecare metodologic, cât și justificarea, îndreptățirea acesteia. Având în vedere că existența este un fenomen calitativ, aceasta nu poate fi cuantificată dar poate fi, în schimb, gândită dimensional, pe direcțiile sale de propagare. Vulcănescu acordă un nou statut noțiunii de *dimensiune* – de la atribut strict cantitativ al lucrurilor, la „judecată după care judeci”. Direcțiile de propagare devin la Vulcănescu *ispitele*, după cum vom vedea, iar formele lor de întrupare concretă *categoriile ale existenței* (românești):

„Idea de dimensiune reprezintă o cale pe care se măsoară un lucru după altul; adică un mod de a judeca, după o direcție sau o orientare anumită, alte direcții sau orientări; sau, mai pe scurt, o judecată după care judeci. ...

Vom numi deci, în cercetarea de față, dimensiuni ale existenței acele orientări și înțelesuri ale ei care servesc la măsurarea sau aprecierea altor înțelesuri și orientări în existență. «Dimensiune a existenței» are deci aci, sub o formă intuitivă, sensul precis de criteriu de judecată (1996, 163).

Românească, pentru că:

„Fiecare popor are, lăsată de Dumnezeu, o față proprie, un chip al lui de a vedea lumea și de a răsfărâge pentru alții. Fiecare își face o idee despre lume și despre om, în funcție de dimensiunea în care i se proiectează lui însuși existența.” (1996, 165).

Pentru Vulcănescu realitatea nu reprezintă pur și simplu spațiul în care se mișcă insul în raport cu universalul, ci ea se instituie prin *popoare*. Realitatea este o țesătură de posibilități, „de ispite” care inervează *specific* marile colectivități (popoarele). De unde și refundamentarea comandamentului gustian al *unității sufletești*: marile comunități, popoarele, dacă nu-și fructifică ispitele, riscă să cadă pradă forței lor centrifuge, rămânând fără stat și, în ultimă instanță, condamându-se și ele la dispariție⁴.

⁴ Este aici o componentă foarte interesantă de sociologia profunzimilor, care corelează cu ideea de arhetip la Jung. Ispita, ca și arhetipul, este tot un potențial scufundat de valoare universală, dar forma de manifestare a celei dintâi se distribuie specific, prin colectivitățile numite popoare.

*PREMISA 1: LUPTA ÎMPOTRIVA „ȘTIINȚEI ȘI GUVERNĂRII DUPĂ URECHE”
ȘI A COSMOPOLITISMULUI*

„Dimensiunea românească a existenței” este o extensie spre sociologia profunzimilor a științei monografice. Și ea are ca scop cunoașterea întregului, iar instrumentul prin care culege este fenomenologia. Cunoașterea țării, în special a satului prin intermediul monografiei, avea ca scop guvernarea în cunoștință de cauză, depășirea marii piedici dată de „empirismul guvernamental”:

„Luând atitudine împotriva «empirismului guvernamental», Asociația își mărturisește credințele democratice, idealiste și optimist-sociale, propunându-și să contribuie «la formarea unei națiuni viguroase, conștiente de menirea ei în istoria universală» și la construirea unui stat corespunzător «conștiinței de sine a națiunii»” (D. Gusti, „Asociația pentru studiul și reforma socială în România. Câteva lămuriri. Apel lansat la Iași în 1919 pentru constituirea Asociației devenită apoi Institutul Social Român”, reprodus în *Sociologia militans*, I., Editura Institutului Social Român, București, 1934, p. 22, în Vulcănescu, 1998, 93).

Scopul lucrării vulcănesciene este, însă, precis orientat spre *recalibrarea reperului* decidenților:

„Obiectul la care tindem să ajungem este deslușirea profilului unei mentalități colective cu privire la o anumită problemă ... într-un fel care face din ea un criteriu de judecată și măsură a concepțiilor despre existență ale altor indivizi, grupuri sau popoare” (Vulcănescu, 1996, 165).

*PREMISA 2: BAZA CUNOAȘTERII ȘI GUVERNĂRII ȘTIINȚIFICE ESTE CUNOAȘTEREA
PROFILULUI SPIRITUAL AL CELOR ÎN MIJLOCUL CĂRORA TE AFLI/ÎI GUVERNEZI.
METODOLOGIA ESTE KANTIAN-FENOMENOLOGICĂ*

Întâi de toate, observăm că istoria acționează, se *înlumește*, și nu oricum, ci prin profile spirituale. Aducând afirmația la nivelul cunoașterii comune de azi, este ca și cum am spune că „globalizarea ar fi multiculturală”, sau „unitate în diversitate”⁵.

„... încercarea de a discerne un atare profil spiritual nu strică. Pentru că, deși ereditatea [ereditatea] spirituală, ca și cea biologică, e uneori produsul unei tragice fatalități, nu e mai puțin adevărat că numai cunoscând această fatalitate, în rădăcinile ei, poți judeca în ce măsură este mutabilă și întru cât se pot smulge din suflet urmările ei, fără pierderea însăși a ființei ...” (Vulcănescu, 1996, 169).

---

⁵ Desigur, unitatea stă în diversitate, dar nu în sensul tolerării pur și simplu a părților una de către cealaltă, a prezenței prin alăturare, ci prin *conlucrare*, în condițiile dezvoltării unei „dependențe reciproce a părților” (Eminescu, XIV, 959).

În al doilea rând, „Dimensiunea românească a existenței”, arată Vulcănescu, deschide drumul spre o întemeiată relaționare cu înaintașii – care nu trebuie să fie obiectul unui cult de vitrină, relația cu aceștia definindu-ne *soarta*. Așa funcționează comunitatea:

„În afară de aceasta, mai pledează pentru înlăturarea temerilor care ar voi să ne împiedice de la cercetarea acestor tipare faptul că obiectul culturii este ermeneutic. Scopul ei este să ne facă să înțelegem, adică să comunicăm în spirit cu cei de care suntem legați prin legături de sânge, de țară, de limbă, de îndeletniciri, de lege ori de soartă, alături de care trăim sau care ne-au stat înainte.

...

Fiecare din nou își poate trăi, desigur, aventura proprie, pe căi încă neumblate, care pot îmbogăți pe ceilalți, cu iscodiri de rosturi și de perspective noi; dar, pentru ca ea să ne intereseze ca români, trebuie să se refere neapărat în vreun fel la această comunitate cu semenii și cu strămoșii, de n-ar fi decât prin punerea în lucrare a aceleiași structuri de funcțiuni și de simboluri pe care o implică folosirea aceleiași limbi” (Vulcănescu, 1996, 169).

Metodologia deslușirii chestiunii este de tip fenomenologic:

„Aci vom încerca altă cale, mai simplă, care privește lucrurile dinlăuntru, intuitiv, așa cum sunt trăite în faptul limbajului, și care încearcă să le reducă la funcțiuni și semnificații. O cale apropiată de metoda fenomenologică” (Vulcănescu, 1996, 169).

Fenomenologia permite cunoașterea „sâmburelui nealterabil” al lucrurilor, dar mai ales al *originii felului în care se întâmplă* acestea *aici*. Componentele acestui început al tuturor tipurilor de desfășurări pe spațiul românesc sunt filtrate din perspectiva categoriilor kantiene:

„În prezența domniilor-voastre, care ați urmărit acest ciclu aici, eu văd [că] tocmai această mărturie și această sete de apropiere e ceea ce constituie sâmburele nealterabil al comunității noastre de simțire și credința noastră că acest sâmbure este într-adevăr nealterabil și are un rost și o semnificație proprie” (Vulcănescu, 1996, 139).

„Aci vom încerca altă cale, mai simplă, care privește lucrurile dinlăuntru, intuitiv, așa cum sunt trăite în faptul limbajului, și care încearcă să le reducă la funcțiuni și semnificații. O cale apropiată de metoda fenomenologică” (*idem*, 169).

„Cetitorii ne vor ierta dacă am fost aduși să dispunem materialul necesar acestor reflecții după un plan dincolo de care vor găsi tabla categoriilor kantiene” (*idem*, 170).

Soarta nu l-a lăsat pe Vulcănescu să-și continue demersul, unul pe care Noica l-a preluat și continuat strălucit prin „modelul ontologic” al maladiilor și prin categoriile devenirii întru ființă, pe care statul și societatea românească se vor putea reclădi când va veni vremea.

PREMISA 3: PENTRU A CUNOAȘTE PROFILUL SPIRITUAL AL CELOR ÎN MIJLOCUL CĂRORA TE AFLI TREBUIE REALIZAT MODELUL ONTOLOGIC, FENOMENOLOGIA DIMENSIUNILOR ONTOLOGICE AL ACESTUIA

O primă întrebare:

Cum este posibilă ființa, cum este posibilă ființa *aici*? Aceasta este întrebarea care permite construirea unui răspuns esențial pornind de la noțiunea de *dimensiune românească a existenței*. Funcție de aceste dimensiuni înțelegem și *categoriile ființei*, ale „insului” și ale „întâmplării”.

O a doua întrebare:

Odată ce am stabilit necesitatea de a gândi la nivel ontologic realitatea, pentru a avea o abordare/guvernare pragmatică, Vulcănescu revine la aspectul metodologic și se întreabă: *cum determinăm ființa?* Gândind-o pe *dimensiuni*.

Dimensiunea românească a existenței are două coordonate principale:

1. Ispitele: oportunitățile și precaritățile axiale ale spațiului românesc – direcțiile.
2. Marile concepte și categorii: Dumnezeu, existența, firea, rostul, chipul, soarta etc.

În materialul de față vom ilustra câteva dintre acestea.

„Există astfel în sufletul acestui neam o ispită a Romei, una a fondului nostru nelatin, o ispită greco-bizantină, o ispită – poate chiar două – slave; una slavo-balcanică, alta a Rusiei lui Dostoievski. Există, de asemenea, ispite franceze și germane atât de puternice, încât ne-au putut înstrăina. O ispită polono-maghiară de trufie – mai ales în Ardeal” (Vulcănescu, 1996, 119).

După cum acestea funcționează ca oportunități, ele se activează *negativ*, ca precarități, în cazul dezrădăcinării, al unei slabe așezări în vremuri:

„Precum țaranul așa de înrădăcinat într-ale sale, cu criterii, gusturi și norme precise, transplantat în viața burgheză, își pierde toate aceste însușiri și devine o pastă

moale, tot așa românul printre străini are o serie de însușiri foarte curioase. Admirator al caracterului dintr-o bucată, oriunde ar fi; scârbit de compromisuri, cu ochii la stele, românul în realitate se *acomodează*, caută să uimească prin sclipire și nu – p. 120 se ține de cuvânt, dând astfel, printre străini, mai ales în Apus, o stranie impresie de *secătură seducătoare*, de minte corectă, gata la orice expedient, cu inimă bună din fire, dar pus pe orice să străbată spre a străluci” (Vulcănescu, 1996, 120).

HARTA OMULUI ROMÂNESC / A ISPITELOR

O PRECIZARE UTILĂ: LUCIAN BLAGA

Se cuvine totuși să punctăm câteva noțiuni esențiale ale lui Lucian Blaga, pe linia de complementaritate Vulcănescu-Noica-Blaga, în chestiunea antropologiei scufundate a omului românesc. Astfel, pentru mai ușoara lectură a foarte densei „hărți” a direcțiilor native, adânc scufundate ale sufletul românesc (ispitele), considerăm utilă încadrarea acestui ansamblu prin precizarea noțiunii de stil. Orice energie colectivă ia forma unei expresii culturale precise, denumită *stil*, în bună măsură un determinat al unor energii scufundate, parte a unui *spațiu stilistic*. În raport cu acest spațiu, societățile se pot manifesta *înaintând* (expansiv – anabasic), sau *retrăgându-se* (catabasic) – ceea ce constituie *atitudinea* generală în spațiul stilistic a respectivei culturi. La rândul ei, maniera de exprimare, concretețea, forma pe care o ia spațiul stilistic, este numită „năzuință formativă”, care la români este de tip occidental – în formula individualizantă și bizantină – de tip elementarizant:

„Această matrice reprezintă identitatea cu sine însuși a românismului în cursul veacurilor; ea constituie permanența și puterea noastră, în aceeași măsură ca plasma germinativă; ea e porțiunea noastră de «omenească veșnicie» în succesiunea necurmat înmprospătată a generațiilor. Matricea stilistică colaborează la definirea unui popor tot așa de mult ca sângele și graiul” (Blaga, 1985, 295).

Vom sublinia, cu ajutorul lui Blaga, celor două mari provocări culturale din istoria noastră modernă: cultura germană și cea franceză. Prima ne-a ispitit întotdeauna să ne întoarcem asupra noastră înșine, ce-a de doua este imitația însăși, raportarea la cultura franceză neadmițând, altă atitudine.

„Cultura franceză își arogă, prin însăși natura sa, demnitatea unei valabilități universale; ea se consideră «model» mai presus de orice discuție și în raport cu «celălalt» ea nu admite decât să fie «imitată», ca exemplu suprem, ca lege și arhetip. Francezul de altfel, care își impune sie însuși acest tipar, nici nu s-a silit niciodată să se transpună în psihologia altor popoare. ...

Cultura germană, fiind cu totul altfel orientată, nu va ridica niciodată pretenția: fii cum sunt eu! ...

Influența germană e mai mult de natură catalitică decât modelatoare. Ea e un agent prielnic unei reacțiuni de sine stătătoare. Ea avantajează formațiunea proprie a celuilalt. Ea înlesnește un joc, în care nu intră ...

Cultura franceză e ca un maestru, care cere să fie imitat; cultura germană e mai curând un dascăl, care te orientează spre tine însuși” (Blaga, 1985, 314–315).

Exprimând sintetic chestiunea structurii sufletului românesc, Vulcănescu sublinia faptul că o colectivitate mare, cum este un popor, se poate descrie nu atât prin ceea ce am fi tentați să descriem drept „psihologia poporului”, cât prin **direcțiile posibile de manifestare, pe care le abordează și din perspectiva „ispitelor”**:

„Dacă am încerca să definim structura sufletului nostru național, punând-o în relație cu împrejurările în care s-a dezvoltat neamul, cu împrejurările geografice ale unui spațiu infinit ondulat, cum ar zice d-l Blaga, cu condițiunile vieții de vale, cum ar zice, mai precis poate, d-l Stahl, cu genurile de viață deosebită ale păstoriei și plugăriei, cum a făcut-o Densușianu, cu sufletul omului de la munte, cum o face d-l Mehedinți, pe urmele lui Eminescu, care deosebea pe românii neaoși de veneticul român de baltă, ori de acei care caracterizează incertitudinile sufletului românesc în funcție de nestabilitatea împrejurărilor istorice, și dacă pe aceste diferite stări sufletești, raportate la împrejurările respective, am încerca să punem numele unui popor de proveniență [daco-romană – n. ed.] – am vedea că acest suflet se caracterizează printr-o serie de veleități de a fi în anumite feluri, printr-o serie de tentațiuni, printr-o serie de reprezentări divergente despre sine, printr-o serie de sentimente de lipsă de actualitate, care s-ar simți întregite prin alunecarea în direcția felului de a fi al anumitor popoare, pe care cu un cuvânt am încercat să le caracterizez sub numele de ispite” (Vulcănescu, 1996, 132).

Tabelul 1

ADN-ul românesc prin ispitele sale, după Vulcănescu, „Omul românesc”, pp. 117–118, în Mircea Vulcănescu (1996) *Către ființa spiritualității românești*. Dimensiunea românească a existenței (1996) cu completări din: Blaga (1985) *Trilogia culturii*, IX. „Provinciile istorice” – și după Golopenția, Opere I, 2002a, studiile: „Aspecte ale desfășurării procesului de orăznenizare a satului Cornova (1932)”, *România de dincoace și dincolo de Carpați*. O analiză germană a problemei „unificării sufletești” a neamului românesc (1937)”, „Pentru o psihologie diferențiată a românului. Satul de „momârlani”. Așezările de ungureni din sudul Carpaților (1937)”, respectiv p. 290, p. 329, p. 425.

ISPITA	I. AUTOHTONĂ (TRACICĂ)	II. ROMANĂ	III. SLAVO-RUSA	IV. BIZANTINĂ	V. GERMANĂ	VI. FRANCEZĂ	VII. EVREIASCĂ	VIII. TIGANEASCĂ	IX. UNGARO-POLONA	X. BALCANIC-BIZANTINĂ
Tip (funcție de orientare față de acest loc/om, în afară sau spre înăuntru)	autentică/ reziduală	Reziduală (Vulcănescu, 135)	extrospectivă (Vulcănescu, 135)		Reziduală (Vulcănescu, 135) / „catalinică” prin reflecție „modelatoare” (Blaga, 1985, 315)	extrospectivă (Vulcănescu, 135) / „modelatoare” (Blaga, 1985, 314) – <i>imitația</i>				
trăsături încls. caracteriale	scepticism, încăpățănare, măsură, răbdare	caracter, consecvență, luciditate	molicime, exaltare, delicatețe, mlădiere	strălucire, fast, sfărănie, jafuri, lărgime, toleranță	(regăsirea națională de sine)	exprimare, imitație	dislocare, tendințe vide	nerv, duioșie, farmec	imitație latină, trufie	trivializare bizantină
provinciile istorice			Basarabia		Colocare vs. dislocare			Transilvania (în combinație cu „ispita mitteleuropeană” de tipar austriac)		Vechiul Regat
etajele precumpănitoare	gândire	gândire	simțire / religiozitate (Vulcănescu, 118)	acțiune	gândire / metafizică	exprimare	exprimare	simțire	combinație romano-bizantină	acțiune „cu criteriu roman” (Vulcănescu, 118)

Tabelul 1 (continuare)

forma culturală	Parvan, Blaga	Iuliu Manu, <i>Blaj</i> , latiniștii	Iorga, Craiove	Iorga, Hașdeu, Eliade	Junimea, Eminescu, metafizica	pașoptiștii	moderniștii		combinație romano-bizantină	„predilectie pentru forme” / mondenul
calitatea manifestării sociale	Măsură	consecvență / criterială / măsură / luciditate	„Ispita orientală (contemplație, nerușinare, pasivitate, echilibru, scepticism)” (118)		Substanțială / autenticitate	inițiație				
accentul orientării (ait./ctg.)	„Revolta fondului nelatin” (Vulcănescu, 117)	juridicitate, criterial	religiozitate	poliizare	regăsire de sine, „greoi, substanțial”		anodal	[frivol]	trufie	Trivializare Individualism cu criteriu roman: „se dă grija de colectivitate”
forma socială	[satul]		„Ispita orientală (contemplație, nerușinare, pasivitate, echilibru, scepticism)” (Vulcănescu, 118)		„ispita occidentală”: orașul		„moderniștii” (Vulcănescu, 194)			
moment istoric reprezentativ					Junimea	Revoluția 1848	„momentele deșteptării”			

CUM „IEȘIM” DIN PERICOLUL ACESTOR ISPITE? CUM LE FRUCTIFICĂM?

Scriam mai sus că Vulcănescu reîntemeiază noțiunea gustiană de *unitate sufletească*. În 1920, întemeietorul Școlii de Sociologie de la București, Dimitrie Gusti, declara lui Carol al II-lea: „Cel mai de seamă din aspectele social-politice ale problemei noastre culturale e, astfel, astăzi: *unificarea sufletească*” (în Vulcănescu, 1998, 105). **Fructificarea ispitelor în sensul unității cugetului românesc este factorul de care depinde însăși existența acestei națiuni:**

„Neamul românesc e cuprins astfel virtual tot atât în unitatea pământului românesc (extindere a ideii de moșie), drept de stăpânire a pământului legat de conștiința legăturii de sânge cu stăpânitorul primitiv, pe cât e cuprins de unitatea cugetului românesc față de mormintele domnilor noștri, în unitatea de limbă, de port, de obiceiuri care îngăduie oamenilor *să se înțeleagă și să trăiască laolaltă*.”

Este ..., dar numai virtual ..., în puțință. *Actual*, neamul nostru nu este decât în ceea ce vom fi noi în stare să facem din el.

Dar un neam nu e niciodată o realitate închisă, sfârșită; ci o realitate vie. El nu e numai o realitate naturală, ci și o realitate etică; destinul unui neam nu e dat, o dată pentru totdeauna, el se actualizează problematic pentru fiecare generație și pentru fiecare om. Istoria e plină de neamuri care s-au stins și sunt și neamuri care și-au trădat destinul” (Vulcănescu, 1996, 116).

*PREMISA 4: SCOPUL CUNOAȘTERII SOCIETĂȚII DUPĂ DIMENSIUNILE EXISTENȚEI
ESTE ACELA DE A LOCALIZA CRITERIUL DE JUDECATĂ ȘI DE A RECALIBRA
INTEGRAREA ÎN UNIVERSAL FUNCȚIE DE LOCAL*

Scopul cunoașterii dimensiunilor existenței este recăpătarea demnității, ingredient esențial pentru capacitatea de reacție *proactivă*, economicoasă și eficientă în raport cu interesul național, al oricărui stat.

„În fața constatărilor privitoare la felul de a fi al românului, noi luăm o atitudine dogmatică, nu critică. În loc să-l prefacem pe român după chipul și asemănarea unui ideal de împrumut, *vom preface firea românului în criteriu de judecată pentru alții*.”

În treacăt fie zis, toți cei care au vrut să schimbe pe român după chipul idealului lor, în loc să caute în românitate un criteriu, ori au fost români de baltă, ori au avut capetele stricate de străini, adică au fost smintiți, alterați – scoși din fire” (Vulcănescu, 1996, 120).

IMPERATIVUL UNITĂȚII SUFLETEȘTI

Înțelegem de ce și cum „Dimensiunea românească a existenței” reîntemeiază preocuparea Școlii Sociologice de la București pentru *unitatea sufletească* a României. Aceasta este misiunea *geostrategică* a tinerei generații, *nu doar a ministerelor cheie*, responsabile cu infrastructura, cultura, politica externă etc.:

„a. Cea dintâi misiune a tinerei generații este *să asigure unitatea sufletească a românilor*, uniți politicește prin sacrificiul generației de foc. Să șteargă deosebiriile regionale în măsura în care înseamnă altceva decât nuanțarea unui aceluiași suflet național. ...” (Vulcănescu, 1996, 25)

„Dacă tineretul acestei țări nu reușește ca, în această generație, să reducă idealurile omenești centrifugale ale românilor din diferite colțuri ale țării, într-un singur chip al *omului românesc*, în care să se recunoască românii de pretutindeni ca într-un bun al lor; **dacă tipul omului rusesc, dostoevskian și tolstoian al basarabenilor și omul latino-kantian al ardelenilor nu reușește să dea o sinteză vie cu omul bizantino-francez al celor din Vechiul Regat – sinteză în care tendințele centrifugale să nu se mai regăsească decât ca ispite de universalizare ale unui aceluiași om al lui Eminescu și al lui Creangă –, unitatea politică a acestui neam, care s-a dorit un mileniu și care, în clipa în care își dă mâinile nu se mai recunoaște – mi se pare amenințată**” (*ibidem*, s.n.)

„b. A doua misiune a tinerei generații este *să exprime în forme universale acest suflet românesc*. Cu alte cuvinte, să găsească formele autentice de viață cele mai potrivite acestui popor, de la politică și până la teologie, în filosofie, în literatură, în știință și în artă, și să le strălucească în ochii lumii întregi ca exemplare ale unei specificități însemnate.” (Vulcănescu, 1996, 25) – mai sunt alte două misiuni: „pregătirea pentru ceasurile grele care pot veni” și „a pregăti ivirea omului nou. De a integra în ritmul creației universale omenești ...” (*idem*, 26).

CÂTEVA CATEGORII ALE FENOMENOLOGIEI SOCIOLOGICE A OMULUI ROMÂNESC. CATEGORII ALE UNITĂȚII SUFLETEȘTI

Am descris *direcțiile* probabile de propagare în istorie ale omului românesc, în raport cu *ispitele* sale. Am redat avertismentul lui Vulcănescu cu privire la imperativul ținerii în mănunchi a acestora, pentru că organicitatea statului, rațiunea de a fi a statului românesc nu este una birocratică, ci tocmai ținerea împreună a acestui chip. Caracterul centrifugal al ispitelor dinlăuntrul omului românesc, distribuite inegal pe provincii, sunt principalul factor de slăbiciune al unității României Mari. Din acest punct de vedere trebuie să înțelegem imperativul unității sufletești a omului românesc și al României Mari. Dimitrie Gusti explicita bazele acestei gândiri în *Sociologia militans* (1934):

„Spărturile în acest tărâm, al spiritului, sunt cele mai primejdioase, și, pentru oprirea și umplerea lor, nimic nu trebuie cruțat, oricâtă grabă nu e prea mare, nici o jertfă prea scumpă. Cel mai de seamă din aspectele social-politice ale problemei noastre culturale, e, astfel, astăzi: *unificarea sufletească*” (Gusti în *op. cit.*, p. 442).

Vulcănescu și Golopenția elaborează special pe marginea acestui subiect direcții de educație și de acțiune pentru ceea ce ei numesc „tânăra generație”, mai cu seamă Vulcănescu.

Corelatul pragmatic al analizei esențiale a ispitelor, la Mircea Vulcănescu, este tocmai tipologia tinerei generații: pentru a proteja unitatea sufletească a României Mari trebuie înțeles profilul tinerei generații. Am prezentat succint acest aspect la „Premisa 4 ... Imperativul unității sufletești”.

Categoriile unității sufletești definesc, în esență, ceea ce Vulcănescu numește „omul românesc”. Omul românesc care „funcționează” pe baza respectivelor categorii ar trebui să își poată fructifica ispitele în sensul universalizării sale, și nu centrifugal, spre disoluția românității sale. Tocmai am redat această chestiune, când am pomenit imperativul vulcănescian al universalizării sintezei dintre cele trei ispite majore: latino-kantiană a ardelenilor, dostoevskiană a basarabenilor și bizantino-franceză a regătenilor. În caz contrar, unitatea politică a românilor urma să aibă serios de suferit, ne avertiza Vulcănescu.

Categoriile esențiale ale omului românesc sunt: firea, chipul, rostul, soarta, Dumnezeu, insul, întâmplarea (existența), vremea, Maica Domnului. Le vom descrie succint, în cele ce urmează. Notăm că extraordinarul demers al lui Noica de a desprinde sensuri suplimentare limbii române, în lucrări precum „Cuvânt împreună despre rostirea românească” datorează mult demersului vulcănescian, după cum „Devenirea întru ființă” și „Cele șase maladii ale spiritului contemporan”, se extrag din aplecarea lui Vulcănescu asupra ispitelor.

ÎNȚÂMPLAREA

Existența, la români, ia forma întâmplării, prezență care are un loc și timp al ei. Fiecare are locul său, și din acel moment ... există! Spre deosebire de omul occidental, realitatea la români este de mai mică importanță, întrucât existența nu se desfășoară în planul faptului, al imperativului acțiunii, ci în acela al ființei, al **felului** de a fi. De aceea, nici negația la români nu este absolută și deci, românii sunt scutiți de preocuparea de a-i organiza pe alții, de ispitele imperiale ale altora care au putut îngheța de atâtea ori Europa. „Acum și aici”, occidentalul „trăiește-ți clipa” este mai puțin relevant pentru român. Întâmplarea, realitatea sunt rude bune cu „aievea”, latinescul „ab aevo”, ceea-ce-există-din-veac.

„... existența nu se desfășoară pentru român în esență, pe planul faptului, ci pe acela al felului de a fi, și ... negația nu are funcțiunea de suprimare a existenței, ci numai de ordonare a posibilităților ...” (Vulcănescu, 1996, 187).

INSUL

1. Insul nu există oricum, în sine. El se desfășoară, deodată cu *firea*, *întâmplarea* etc. și se exprimă, *se individualizează* prin chip, rost, soartă etc.

2. La ins nu avem acces oricum – e inaccesibil direct. Doar mediat, mai exact, prin credință. Ființă ca atare, ființă lucrătoare la scara lumii este doar Dumnezeu.

„... întâlnim ... paradoxul unei singure ființe efectiv lucrătoare [Dumnezeu], lucrarea lui, ba chiar simulacrul de lucrare al fiecărui ins [care – n. R.B.] nu-i de-nțeles decât în această lume” (Vulcănescu, 1996, 142).

3. este cât se poate de concret, nu abstract. Existența la români pornește de la noțiunea de ins, nu de la ființă, ca la nemți, și nici de la lucru (*idem*, 156). Cu toate acestea, lumea la români nu este individualistă, pentru că insul este ancorat puternic într-o relație transpersonală cu universul, cu aproapele.

4. Insul, la români, există prin intermediul lucrării, nu pur și simplu, nemediat, în virtutea eului său.

5. Se exprimă prin fire, chip, rost. Acestea sunt individuările ale ființei. Ființa are se întrupează eficient în raport cu ordinea originară a lumii (Dumnezeu), fiecare luând în lume un *chip*, având o *fire* și un *rost*.

„În metafizica românească a insului, individuarea, pe plan cognitiv, e dată de o anumită unitate configurativă a însușirilor și de o anumită cheie care descifrează semnificația și poziția întâmplărilor în raport cu ansamblul existenței lui.

E vorba de *chip*, ca originalitate a însușirilor insului; de *rost*, ca semnificație a lui în lume, și de *soartă*, ca integrare a lui în vreme” (Vulcănescu, 1996, 149).

FIREA

Firea este caracterul esențial al insului, fără de care acesta nu poate *să fie*. În același timp, ea nu epuizează insul (*idem*, 147).

„Ea poate deosebi un fel de inși de alt fel; dar nu pe un ins de un altul. Ea e o funcție clasificatoare pentru cunoaștere, nu un principiu de existență” (*idem*, 146).

În raport cu insul, firea este „cadrul său de siguranță”, ce este în afara ei nu e bine: nu e bine să ne ieșim din fire. Firea, deci, este cadrul potențialităților insului, reprezentând ce poate fi insul „fără să-și piardă ființa” (*idem*, p.147).

Dar firea poate fi și pentru lucruri care, în ordinea aceasta vie a universului, au „felul lor de a fi”. Avem aici explicația pentru care țăranul român nu are nevoie pentru a fi ecologist pentru a respecta natura: mai întâi de toate, el nu va aduce niciodată natura în starea de a cere ajutor, pentru că nu o va scoate din rosturile sale, apoi, pentru că toate lucrurile trebuie respectate, având firea lor. Natura va fi periclitată de român doar în măsura în care și el își va ieși din fire, va intra în logica capitalistă a banilor, tăind și pădurea pentru a avea un mod de viață urbanizat.

VREMEA ȘI LUMEA

Timpul, ca și spațiul, la român nu sunt variabile fizice pur și simplu. Sunt receptacole ale ființei. După cum spațiul este *loc*, mai exact *lume*, în care insul își împlinește rostul, vremea este și ea receptacol al firii. Și vremea și lumea sunt aspecte ale firii.

„... lumea are toate dimensiunile spațiului, plus desfășurarea în timp. Vremea nu e deci altceva pentru român decât lumea în prefacere” (Vulcănescu, 1996, 173).

Vremea înseamnă nu doar derularea faptei după fire și rost, dar este și ceea ce primește, receptacolul faptei. Vremea poate fi tâlcuită, în măsura în care deprindem rosturile faptelor ce le cuprinde. Aceasta înseamnă că lumea este un *întreg*, o rețea de solidarități, între inși, între lucruri, între inși și lucruri, pe care românul o percepe acut când o așază sub „voia Domnului”, ceea ce intelectualii grăbiți, numesc, prea facil, „fatalism”.

„Ceea ce domină toată această concepție a lumii românești e, cum vedem, sentimentul unei vaste solidarități universale. Fiecare fapt răsună în întreaga lume ... Viața unui om e legată de soarta unei stele. Fapta rea a unui om întunecă soarele și luna. Lucrul acesta ... constituie primul caracter românesc important, al existenței privită ca totalitate. ... Al doilea caracter al acestei lumi, legat de cel dinainte, este acela pe care-l regăseam cândva la temelia întregii gândiri medievale: ideea că toate lucrurile au un sens, că lumea este o carte de semne, un «treptelnic».

Întrebările: «E semn bun?» ori «E semn rău?» însoțesc, la român, orice întâmplare a acestei lumi. Și lumea lui nu este o lume neutră de întâmplări, fără sens și legătură; ci este o lume plină de puteri rele ori binevoitoare” (*idem*, 173–174).

Lucrurile stau așa mai ales dacă luăm în seamă faptul că lumea înseamnă, totodată și *lumea de dincolo*, care este mai amplă și mai puternică decât cea de acum. Lumea de dincolo stochează, de altfel, vremea, pe care o deapănă și unde timpul de acum se și retrage, având un *sens*. De aceea, pentru români, cultul strămoșilor și respectul dat acestora vine de la sine: aceștia nu sunt în „neființă”, cum spun unii dintre noi astăzi, dimpotrivă, sunt cu noi, dar în lumea de dincolo, deci tot în lume. Toate acestea, pentru că **lumea românului nu are ca axă fapta, ci veșnicia** (*idem*, 175). Unde, prin veșnicie, românul înțelege că totul are o unitate originară (*idem*, 176).

CHIPUL

În momentul de față, în știința socială, insul poate avea generic o personalitate, o sumă de trăsături, dar nu are față. Sociologia a pierdut abilitatea de a opera cu chipul insului din momentul în care a început să practice confuzia dintre chip și închipuire. Sociologic, insul este o entitate statistică. Revenind la chestiunea pierderii

chipului, nu înseamnă că sociologia goffmaniană nu are îndreptățire. Are înlăuntrul problematicii discutate dar mai ales în arealul cultural unde fața omului chiar are un dublu sens: scenă și fundal, aparență înșelătoare și spațiu ascuns, unde se pregătește scena manipulării publice. Chipul pentru români nu înseamnă neadevăr, dimpotrivă, este însuși principiu de individualizare al omului, este aspectul concret, vizibil, al calității de a fi unic. Fața, din acest punct de vedere, este mod de a fi, este „către-le”, este „arătarea” care are aceeași greutate în logica universului cu fapta. A te arăta e o faptă în sine, este condiția de a fi a insului: „Ci numai Dumnezeu poate fi operator ascuns, lucrător nearătat a toate ...” (Vulcănescu, 1996, 192).

„Idea aceasta de chip, care generic însemnează modalitate, are însă și un alt sens, acela de obraz, de față, de figură.

Că «figura» e o modalitate a insului și o potrivire anumită a însușirilor lui, nu poate fi îndoială.

E important de însemnat că acest principiu de individualizare cognitivă este însă o idee de relație, care însemnează o arătare, o punere înainte: «fața» (*idem*, 148).

ROSTUL ȘI SOARTA

Sunt ultimele categorii din constelația care definesc ființa particulară, existența individuală. Rostul trimite la posibilitățile insului, iar soarta la împlinirea acestuia (Vulcănescu, 1996, 153). În orice caz, rostul și soarta se dezvoltă numai prin raportare la alte ființe. Încă o dovadă că omul nu există în sine și, tot ce este legat de el, nu poate fi în sine, nici afirmarea, după cum nici negația lucrurilor. Este aici încă o posibilă explicație a faptului de ce acest popor nu și-a ieșit din matcă. Insul are *aici* un rost, nu e cazul să își „iasă din fire” să și-l caute pe aiurea. Ființa individualizată, la român, are un rost, este inerent legată de un loc, cu tot ce înseamnă aceasta, iar această conexiune este soarta. Ce poate fi mai mult de făcut de-atât?!

„Rostul este funcțiunea ființei individuale, față cu ansamblul ființelor coexistente, integrarea lui ierarhică și spațială, referirea lui la lume. ... Soarta, sau destinul, este constituită, dimpotrivă, din firul întâmplărilor particulare pe care le pățește fiecare «ins», proiectat în perspectiva întregului existenței, desfășurată în vreme” (Vulcănescu, 1996, 153).

De altfel, rostul insului este gândit în raport cu cele două ființe exemplare: Dumnezeu și Maica Domnului, și distribuit funcție de gen, ca bărbat, respectiv ca femeie.

DUMNEZEU ȘI MAICA DOMNULUI

Este aici o discuție despre tipul de abstractizare pe care-l practică omul românesc. Dumnezeu și Maica Domnului sunt prototipuri. Prototipul diviziunii **ontologice** (nu doar a muncii) după gen este **în cer**: Dumnezeu, respectiv Maica Fecioară. **Prototipul** e mai puternic decât conceptul de **ideal tip**, pentru că nu este o abstracție neutră ci reper ontologic, cu realitate. Conceptul ca prototip are realitate, chiar dacă greu tangibilă (presupune accesul la transcendent). Conceptul ca ideal-tip presupune doar abstractizarea (explicarea rațională, prin limbaj, mai puțin decât *cuvântul* – *logosul*, prototipul divin. Iar reperul abstract al românului nu este propria lui gândire, ci lucrarea divină. Această operă divină se întrupează diferit, prin femeie și bărbat, condiție esențială a dobândirii personalității.

„Înșușirea masculină esențială pare a fi ideea de lucrare, de acțiune; iar cea feminină, aceea de pasivitate, de receptivitate, de răsfrângere, de primire.

De aceea prototipul ființei bărbătești pentru român este Dumnezeu tatăl el însuși; iar «lumea», ca și «vremea», înțelese ca receptacole, ca matrice de existențe, sunt ființe feminine. Iar prototipul feminității, în care firea întreagă ia chip dumnezeiesc, este Maica Domnului, nu în sensul de generatoare cauzală a Dumnezeului om (născătoare), ci în sensul de loc de-ntâlnire a lui Dumnezeu cu lumea, de fire primitoare de Dumnezeu și pătimitoare pentru El” (Vulcănescu, 1996, 151).

GOLOPENȚIA (1909–1951) – MONOGRAFIA SUMARĂ, TEHNICĂ DE REACȚIE RAPIDĂ LA VREMURI CARE SE SCHIMBĂ RADICAL

Un alt demers esențial al culturii sociologice românești este acela al lui Anton Golopenția. Acesta este construit pe mai multe etaje: sociologie, demografie, administrație, geopolitică, educație, metodologie. Dintre toate, în materialul de față ne vom opri asupra metodei sale novatoare, mai exact asupra *monografiei sumare*.

Pentru Golopenția, sociologia nu are rost în afara utilității ei în slujba statului și a idealului național.

Din această perspectivă, înainte de a fi instrument sociologic, **monografia sumară este mijloc strategic de guvernare, o tehnică de reacție rapidă la vremuri care se schimbă radical. Pusă în slujba statului, monografia sumară este mijlocul prin care statul își asigură capacitatea de a cunoaște în timp real problematica relevantă** în raport cu marile desfășurări de forțe la scară continentală, mai vechi și mai noi. Atunci, Europa dominată de liberalism intra sub valul ideologiilor omului nou, comunismul și fascismul, debutând astfel o perioadă de schimbări de virulență stihială. Și cea mai importantă victimă era ordinea statelor naționale de după Tratatul Versailles, România fiind printre statele cele mai vulnerabile, aflate în calea revizionismului germano-sovietic.

Sintetizând noțiunea de monografie sumară, vom spune că aceasta este tehnica de culegere *integrală* a datelor (monografie) prin problematizare, analiză comparativă, cartografică și statistică. Vom încerca să prezentăm în cele ce urmează componentele.

Precum Vulcănescu, Golopenția construiește modelul său teoretic în jurul imperativului supraviețuirii statului și a *întregului* numit România, ceea ce el numește „dăinuirea României între statele dimprejur și marile puteri”:

„Bucură-te, cu mine, că dintr-una într-alta se pare că am ajuns să dau de punctul din care problemele atât de deosebite, cu care m-am familiarizat succesiv: situația actuală a României, a țărilor dimprejur, trecutul nostru și al altora, fundamentele cunoașterii și trăsăturile constitutive ale realității sociale, principiile și istoria științelor sociale, se arată legate între ele într-o concepție a Sociologiei, căreia nu pot să nu-i recunosc un rând de calități obiective. Științele sociale îmi apar arsenal de mijloace pentru a face diagnosticul realității sociale și diagnosticarea câte unui aspect al împrejurărilor actuale ale țării proprii, **pentru a înlesni dăinuirea ei între statele dimprejur și marile puteri**” (Golopenția, într-o scrisoare către viitoarea soție, din 26 august 1936, 1999, 203, s.n.).

Monografia gustiană clasică era un excelent instrument pentru deslușirea marilor probleme, dar prea scump și dificil de gestionat din perspectiva cantității imense de informație descriptivă. **Prin monografia sumară, Golopenția introduce cercetarea semnificativă, sintetică, la nivelul Școlii de sociologie de la București.**

În alt plan, trebuie spus că tehnica monografiei sumare este o subdirecție paradigmatică care a apărut într-o oarecare tensiune cu paradigma clasică gustiană. Golopenția este convins că explicația situației sale precare – deși Gusti apela mereu la serviciile sale, a motivului pentru care maestrul nu a fost dispus să-l „fixeze” prin angajarea permanentă pe un post academic, se datorează acestei noi tehnici de cercetare, pe care Gusti ar fi considerat-o că se înstrăinează de sistemul său.

„... Funcționez al treilea an ca asistent onorific. ... născut mândru, poate chiar orgolios, sufăr de pe urma prelungirii provizoratului situației mele în Universitate. ...

Pricinile acestea m-au împins și în toamnă și în iarnă să vă rog să mă dispensați de însărcinarea de asistent onorific. M-am reținut cu greu. La toamnă, nu mă voi mai putea feri să n-o fac.

Știu că pricina ultimă a acestor vicisitudini este neîncrederea Dv. în mine. Socotiți că nu sunt credincios școlii în care m-am format. Deși se poate spune în privința atitudinii mele științifice cel mult că nu trag din ideile și acțiunea Dv. consecințele ce se trag în mod obișnuit ...” (Golopenția, ciornă de scrisoare către Dimitrie Gusti, 5 februarie 1940, în A. Golopenția, 2002a, XC, s.n.).

Și mai interesant este că Golopenția mărturisește că el nu a făcut decât să preia o idee mai veche a profesorului său, Dimitrie Gusti. Nu este limpede când ar fi propus Dimitrie Gusti o asemenea abordare, dar mărturisirea lui Golopenția merită reținută:

„În studiul său *Profesorul Dimitrie Gusti și Școala sociologică de la București*, Pompiliu Caraion scria: «Ajutat de încercatul monografist dr. D.C. Georgescu, A. Golopenția realizează faimoasa «anchetă sociologică» în cele 60 sate, urmărind statistic câteva probleme, precum: starea populației, mișcarea populației, evoluția postbelică a proprietății agricole, analiza economică a gospodăriilor rurale, starea sanitară, starea culturală etc. Înainte de pornirea acestei anchete, D. Gusti, ca și unii dintre elevii lui, în cadrul unor furtunoase ședințe ținute la I.S.R., s-au opus chiar violent noii inițiative; până și cuvântul «anchetă», fie ea și «sociologică», i se părea atingător la prestigiul științific al Școlii. Dar A. Golopenția nu a cedat; până la urmă, el a căutat să-i convingă pe adversarii lui că, în fond, el nu făcea decât să preia o inițiativă mai veche chiar a profesorului, un gând de altă dată pierdut în drum datorită unor împrejurări potrivnice. În cele din urmă, D. Gusti a încuviințat «ancheta» aceasta «sumară», ba a scris și un remarcabil studiu ca introducere la cele cinci volume din *60 sate românești*» (*Sociologia Militans*, vol. IV, *Școala Sociologică de la București*, București: Editura Științifică, p. 141)” (Golopenția, 2012, Rapsodia Epistolară III, nota 9, CXX).

Dar tot Anton Golopenția, în recenzia pe care o face tipăririi primelor două volume ale „60 sate românești” – principala lucrare a monografiilor sumare, în 1942, scrie:

„autorul acestei recenzii nu a cerut în primăvara lui 1938, când se discuta programul de lucru pentru vara aceluiași an, Prof. Gusti decât autorizația de a relua și pune la punct una din vechile monografii de sat. Prof. Gusti a ripostat atunci că trebuie pornit și pe căi noi sugerând folosirea pentru scopuri de cercetare echipele studențești voluntare ale Fundației Regale ce se vor ocupa de ridicarea satelor” (Golopenția, 1942, 629).

De altfel, cei care au încercat să-l convingă pe Gusti că modernizarea paradigmei propusă de Golopenția ar fi fost o erezie erau unii dintre asistenții mai vechi ai maestrului: H.H. Stahl și Tr. Herseni. Aceștia, chiar în perioada în care Gusti îl însărcina pe mai tânărul Golopenția să preia responsabilitatea revistei *Sociologie Românească*, îl învinuiau „că nu mai crede în sistem” (scrisoare Anton Golopenția către Ștefania Cristescu din 20 ian. 1937, și Ștefania Golopenția către Anton Golopenția, 22 sept. 1939, în Golopenția, 2010, 433–434, respectiv 518).

Monografia sumară, prin „60 sate românești”, urma să fie piesa de rezistență a Școlii de Sociologie de la București a lui Dimitrie Gusti, cu ocazia Congresului Internațional de Sociologie de la București, din 1 septembrie 1939. Este limpede că cercetarea a fost asumată de către Dimitrie Gusti, având în vedere concentrarea resurselor și rolul lucrării la Congres. Școala s-a mobilizat exemplar, circa 60 de sate fiind investigate **simultan** în vara lui 1938, datele prelucrate în iarna 1938–1939, lucrarea fiind **integral** redactată și pregătită pentru tipar la 15 august 1939. Totul a fost oprit odată cu izbucnirea războiului (*ibidem*).

CRISTALIZAREA IDEII

REORGANIZAREA MINISTERULUI CULTURII 1932–1933

Golopenția lucrează după principiile monografiei sumare încă din 1934, în cadrul amplului studiu gustian, de 1 500 de pagini, destinat reînțemeierii Ministerului Culturii, intitulat *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și artelor. 1932–1933*, publicat în 1934, la București la Institutul de Arte Grafice „Bucovina”. Anton Golopenția contribuie cu studiul „Date statistice asupra situației de fapt [a învățământului din România]”, iar Mircea Vulcănescu cu *Reorganizarea Ministerului de Instrucție Publică, Culte și Arte și transformarea lui într-un Minister al Culturii Naționale (Referat general)*. Primul este disponibil în Anton Golopenția, 2002, „Opere II”, pp. 49–277, iar cel de-al doilea în Mircea Vulcănescu, republicat pentru contemporani în Mircea Vulcănescu, 1997, *Prolegomene sociologice la satul românesc*, ediția îngrijită de Marin Diaconu la Editura Eminescu, pp. 187–260.

Astfel, având ca axă scopul educației – „izvorul din care curge tăria popoarelor” (*op. cit.*, p. 239), Golopenția operaționalizează chestiunea nu doar pe etajele tipurilor de învățământ, dar este interesat și de „conformația spirituală medie”, „deprinderile de muncă”, raportul cu tradiția. Totodată, Golopenția pune la punct și indicatorii, inovând în domeniul măsurării sociale, prin analize comparative statistice în premieră. Analiza învățământului este lungă, cvasiexhaustivă și absolut novatoare, concomitent pluridimensională și chiar interdisciplinară. Chiar dacă are, pe alocuri, sincope în coerență, iar corelațiile nu sunt totdeauna epuizate, iar enumerările nu respectă totdeauna același criteriu, **lucrarea este un efort fantastic pentru un tânăr de 23 de ani! Golopenția a înțeles că statistica nu are sens decât ca unealtă în raport cu un scop sintetic, cu o perspectivă teoretică care are ca punct final slujirea țării.** Lucrarea ar trebui să revină ca îndreptar pentru statisticienii și planificatorii de astăzi.

Concret: Golopenția inventează sau operează cu indicatori statistici **descriptivi** precum, „copiii recenzați pentru școlile de copii mici...”, „procentul copiilor datori să urmeze școlile ...”, „frecvența în școlile de copii mici...”, „procentul de recenzați care au urmat regulat școlile ...”, dar pune la punct și **indicatori strategici**. Aceștia sunt de câteva categorii (de bază și de eficacitate). Cităm câțiva, pentru învățământul primar:

- Raportul dintre învățători și copii (câți copii revin la un învățător).
- Distanțele de parcurs.
- Numărul de școli pe „centrale de populație”.
- Proporția săli de clasă pe local de școală.
- Raportul dintre populația de vârstă școlară și copiii înscriși.

Cu alte cuvinte, Golopenția nu se mulțumește cu înșirarea condițiilor de desfășurare a orelor – deși și acestea au presupus un efort amplu de operaționalizare în indicatori măsurabili, dar face legături statistice, de pildă între **infrastructură** și **demografie**, reușind să exprime **cantitativ** o **calitate**, orientarea, direcția de evoluție a (demografiei) educației funcție de condiții. În felul acesta, raportul său către ministru are trimiteri foarte argumentate pe probleme de substanță, foarte **concrete**, precum: „îndeplinirea misiunii învățământului primar”, „pentru a aplica obligativitatea învățământului primar”, sau „trecerea eficace în clasele primare” (*op. cit.*, p. 84).

Și toate acestea sunt analizate de Golopenția **comparativ cartografic**, pe medii de reședință și pe provinciile istorice.

Abilitatea de a gândi categorial, comparativ, cartografic, **din perspectiva interesului de stat**, toate acestea novator sau în premieră, la 23 de ani, ne determină să îl considerăm pe Golopenția geniu. Ne putem doar întreba cum ar fi evoluat România cu acest tip uman dacă nu ne-ar fi fost răpit de comunism și cum ar fi posibil să-l recuperăm astăzi, având în vedere starea învățământului-pastișă și traumatizant pentru om.

SCRISOAREA DIN AUGUST 1936, DE LA LEIPZIG

Principiul de funcționare al subparadigmei golopențiene a monografiei sumare este perfecționat în scrisoarea-cheie din 26 august 1936, adresată de la Leipzig viitoare soții, Ștefania Cristescu. Inevitabil, limpezirea paradigmatică nu se face doar prin decantare, dar și prin opoziție față de arborele din care provine. **Punctul de plecare al noului demers este punerea în ordine a raportului dintre general și particular**, tulburat în paradigma gustiană de către uriașa masă de date. Al doilea principiu de lucru este nou, și trimite la rafinarea culegerii datelor: acestea se culeg **funcție de problemele acute**. Al treilea nivel de noutate este **extinderea studiului spre orașe**. Nu în ultimul rând, Golopenția avea în vedere **utilizarea științei sociale la cunoașterea marilor puteri!**, adică transformarea acesteia în filtru de analiză-sinteză informativă, noutate absolută și nivel greu de atins chiar și în zilele noastre⁶.

„Profesorul îi atribuie monografiei o misiune de organ de informare a conducerii politice, dar cercetările noastre se ocupă cu deosebire de problemele folclorice ale unor sate. Eu știu lua în serios gândul cu misiunea de informare a conducerii politice. Nu trebuie să ne mălim în faptele individuale (monografia pe cât se poate a tuturor satelor), să privim în față problemele acute ale satului (sociale, economice, sanitare, reprezentările despre stat, politică, economie etc.). Să ne ocupăm nu mai puțin de

⁶ Care este raportul corect dintre știința socială și necesitățile informative ale statului? Sociologia se subordonează acestora sau acestea sunt ghidate prin realitate funcție de știința socială?

orașele României (de muncitori și mahalagii, de burghezia conducătoare), să știm informa asupra țărilor vecine și despre marile puteri. Abea în cazul acesta suntem un organ de informare a nației” (scrisoare de la Leipzig, 26 august 1936, către Ștefania Cristescu (Golopenția), în Golopenția, 1999, 203–204).

Rezumând, Sanda Golopenția arată că tatăl său realizează condiția măririi forței de cuprindere a tehnicii monografice: „mai mult” nu poate însemna decât mai aproape de esențial. Unde prin mai mult înțelegem nu mai multe date, cât lărgirea câmpului de cercetare gustian.

„Pentru ca obiectivul acesta [al îndeplinirii misiunii de informare a conducerii politice], la care subscrie integral, să fie atins, se impune luarea în studiu, alături de sate, a orașelor (și, ca atare, alături de țărani, a muncitorilor, locuitorilor din mahalale și a burgheziei), a țărilor vecine și a marilor puteri. Epoca impunea astfel, deopotrivă și necontradictoriu, **lărgirea câmpului de cercetare gustian și esențializarea lui**” (Sanda Golopenția în Golopenția, 2012, LXVII, s.n.).

ARTICOLELE-PROGRAM

„Între 1938 și 1939, A.G. se ocupă de alegerea viitoarelor plăși model, de prelucrarea rapoartelor de recunoaștere și conduce lucrările Biroului de cercetări și planuri de lucru necesare în plășile model. El recomandă ca probleme de luat în studiu, în cadrul oferit de Serviciul Social [Legea ...], *Exodul rural la București și Acțiunea de modernizare a Serviciului Social*; ca locuri în care să se efectueze cercetări «Basarabia, frontul apusean al Carpaților (din Hațeg, prin părțile moților și Bihor, în Maramureș) și Cadrilaterul» (AFG). Din această perioadă datează redactarea și publicarea, în ritm strâns, ale articolelor-program *Plășile model, Pentru cine lucrăm, Monografia sumară a satului, Ce avem de făcut în cele zece plăși și Harta sociologică a Olteniei*, pe care le-am reprodus în secțiunea *Metode, realizări, perspective* a volumului de față” (Sanda Golopenția, în Golopenția, 2002a, LXXXI–LXXXII).

Mare parte din materialul acestor articole a fost utilizat în cele cinci volume ale „60 sate românești”, sau denotă direcții ulterioare de studiu, dar titlul lor este semnificativ: cercetarea nu se face **în masa satelor**, ci în zone de referință, așa-numitele „plăși model”, reprezentative pentru **problemele regionale**. Datele se structurează, pentru a căpăta sens în mentalul cititorului, **cartografic**, sociologia nefiind o înșirare de vorbe suspendate față de realitatea din teren. Nu în ultimul rând, **scopul monografiei sumare este determinarea unui plan concret de intervenție** socială, educațională, economică – multidimensional, pe structura legii paralelismului dintre cadre și manifestări.

În ceea ce privește **rosturile monografiei sumare**, acestea sunt sistematizate în „Pentru cine lucrăm” (1939):

„Deși influența ideii germane de neam ... tinde să dizolve rațiunea de a fi a statelor naționale, în perspectiva unui imperiu mai presus de neamuri ... toată munca noastră de organizare a satelor și de ridicare a nivelului de viață al țărănimii contribuie la mai buna orânduire a neamului nostru, la întărirea ființei statului pe care și le-a realizat acesta. ... Avem o misiune de stat, suntem avangarda care lucrează cu metodele cele mai moderne ale tehnicii administrative, lucrăm pentru întărirea statului românesc; aceasta e ideea de care trebuie să ne pătrundem și de la care trebuie să plecăm, oricând ne privim sau ne judecăm acțiunea” (în Golopenția, 2002a, 171–172).

Exprimând sintetic studiul din „Plășile model” și „Plășile în care lucrăm. Înfățișare întocmită pe baza materialului strâns de «biroul plășilor model» din 1939”, Golopenția a insistat pe aspecte precum:

- Legăturile dintre sărăcie și infrastructură.
- Rolul **intermediarilor** în viața economică și socială.
- Mutațiile, rolul, raportul dintre cultura tradițională și sărăcie.
- Raportul dintre modernitate și sărăcie, în condițiile în care funcția de echilibru social a tradiției este periclitat.

Nu întotdeauna datele sunt culese uniform, deși grila de culegere a acestora este foarte bine pusă la punct. Pe de altă parte, conexiunile cu contextul, operaționalizarea itemilor în raport cu problematica locală, regională, națională sunt bine conturate.

Interesant este că studiul lui Golopenția cuprinde și o **direcție soluție**, din care cea mai importantă privește **optimumul de proprietate funcție de distribuția geografică a populației și ocupațiile acesteia**. Această dimensiune, a soluțiilor ca direcții de investigație / intervenție este marcă a studiilor golopențiene.

Redăm un extras din aceste studii.

PLASA BRAVICEA – ORHEI (BASARABIA)

Dimensiunile care ne-au atras atenția, prin complexitatea și modernitatea analizei, privesc raportul dintre infrastructură, procesul de sărăcire, rolul intermediarilor și conexiunile geoeconomice ale acestor relații. Astfel, Golopenția arată cum **infrastructura răstoarnă logica proprietății, incapacitând-o social: lumea are proprietăți, dar acestea nu sunt eficiente economic pentru că drumurile nu sunt orientate geografic spre desfacerea produselor în interiorul țării, ci spre Rusia**. Ruptă astfel de țară, populația investigată devine fără voia ei **suprapopulație**, un excedent în raport cu capacitățile proprietății medii. Având în vedere tipologia consumului și necesarul gospodăriei, Golopenția fixează **optimumul de proprietate undeva la peste 5 ha / familie**:

„Viața economică s-a resimțit de această stare a șoselelor. Cum produsele de căpetenie ale regiunii: struguri, vin, fructe (îndeosebi nuci) n-aveau în România valoarea de raritate ce le revenea în fosta Rusie, care se găsește în aproape întregimea ei la nord de limita viței de vie și a nukului, comercializarea lor s-a făcut în condiții foarte oneroase pentru locuitori.

Lipsa șoselelor și a unei căutări deosebite a produselor locale reduce prețul litrului de vin la 2 lei, a kg de struguri la 1–1,5 lei – p. 189, a miei de nuci la 60–100 lei.

Prețuri prea joase să poată folosi altcuiva decât intermediarilor.

O consecință e că, deși suprafața medie stăpânită de o gospodărie este în genere mai ridicată de 3 ha și atinge până la 5 ha, regiunea este totuși suprapopulată și că locuitorii ei sunt nevoiți în număr considerabil să-și caute de lucru ca muncitori agricoli în Dobrogea și Ialomița sau ca muncitori în orașe.

Cealaltă e starea sanitară puțin mulțumitoare. Fără mijloace ca să-și cumpere rufe de schimb, ei sunt încercați adeseori de epidemii de tifos exantematic. Bându-și singuri vinul fără preț, sunt alcoolici; de pe urma iazurilor Ichelului și a Culei suferă de paludism; iar de pe urma războiului și a migrațiunilor sezoniere sifilisul e destul de răspândit. Nu lipsesc nici cazurile de pelagră și tuberculoza e frecventă.

Starea culturală este în criză. ... Costumul, jocurile sunt de generații cele orășenești. În schimb n-a pătruns în loc cultura școlii. Știința de carte abia atingea în 1930, la data recensământului, 26,6%. Ne găsim în fața unei stări de nihilism. Oamenii din regiune nu mai cred în cele din bătrâni, dar [nu au] nimic de pus în loc, cert.

Serviciul Social număra la începutul anului 1938 cinci cămine (Cornova, Hulboca, Cobâlca, Puținței Mari, Dârcova)” (Golopenția (1939) *Plășile în care lucrăm*, în Golopenția, 2002, 188).

Golopenția își demonstrează încă odată măiestria prin legăturile pe care le stabilește între infrastructură, factorii administrativi, în cadrul a ceea ce avea să fie cunoscută în zilele noastre – noțiunea de *logistică socială*. Funcția acesteia este aceea de „integrare în economia națională” a unui anumit spațiu, fără de care satul nu poate prospera, prin intermediul administrației. Elementul concret de legătură dintre populație și prosperitate este drumul – dar nu în sine, cu atât mai puțin ca vector de prelevare a veniturilor, cât ca instrument de „integrare în economia națională”.

„Hotărâtoare pentru starea de azi a plășii Bravicea, care număra, la data recensământului din 1930, 55 sate, 16 000 gospodării și 69 000 suflete, ca și pentru mai tot Codrul Basarabiei, sunt: **1.** slaba purtare de grijă a administrației, pe care o vădesc atât lipsa șoselelor, a clădirilor publice (îndeosebi a școlilor) cât și raritatea îndrumătorilor tehnici (agronomi, veterinari); **2.** slaba integrare a regiunii în economia țării românești.

De calea ferată Iași-Chișinău, de capitala de județ (Orhei), de târguri, satele din plasa Bravicea au fost legate, toți cei 20 de ani trecuți de la Unire, numai prin «șleahuri», adică prin drumuri primitive, pe care le desfundă orice ploaie” (*idem*, 188–189).

**„60 SATE ROMÂNEȘTI” – „ÎNTREPRINDERE ȘTIINȚIFICĂ MARE
A ȘCOLII PROF. GUSTI” (GOLOPENȚIA)**

„60 sate românești” reprezintă lucrarea propriu-zisă, reprezentativă, pentru noua metodologie a monografiei sumare, subparadigmă înăuntrul paradigmei gustiene. Constă în cinci volume, rezultatul cercetărilor realizate în perioada 1938–1939. Golopenția o prezenta în felul următor:

„Ancheta «60 sate românești», din care au apărut până acum 2 volume vor apare în cursul acestui an încă alte trei, între care două primăvara, iar ultimul în cursul verii, reprezintă o **întreprindere științifică mare a Școlii Prof. Gusti**, dinainte de anii de acalmie 1939–1942” (Golopenția, 1942, 629, s.n.).

Trebuie precizat că discuția din acest material privește în special primele două volume, – *Populația*, respectiv *Situația economică*, și trimiteri la cel de-al treilea, prin referirile la monografia plasei Dâmbovnic.

COORDONATE ALE CERCETĂRILOR

Realizate în 60 de sate, de fapt în 34 (vol. II, „Situația economică”), respectiv 26, vol. I, „Populația”), pentru primele două volume tipărite⁷. Cele mai multe, din Muntenia (12) și Basarabia (10) – de fapt Moldova cu 19 (9 din Moldova de dincoace de Prut și Basarabia):

- Anul cercetării de teren: 1938.
- Terenul a fost efectuat de către 850 „echipieri” („echipele regale”),
- Conducerea echipelor în teren: Octavian Neamțu.
- Cercetarea a fost coordonată de A. Golopenția și D.C. Georgescu, după o metodologie pusă la punct de A. Golopenția (vezi Stahl, 1981, 284–285).
- Finalizată în 5 volume, în 1939.
- Datele au fost prelucrate la Institutul Central de Statistică – condus de Sabin Manuilă.
- Echipa de prelucrare a fost coordonată de A. Golopenția, Dr. D.C. Georgescu și Const. Ștefănescu (cf. Gusti, în „Starea de azi a satului românesc” – introducerea la Golopenția, Georgescu (1941), „60 sate românești”, vol. I, pp. V–XVI).

⁷ În vol. I al „60 sate românești”, Golopenția notează, la p. 3: „... au fost recensate 26 de sate, iar în alte 11 sate s-a făcut numai înscrierea unei părți din populație, într-o proporție mai mare sau mai mică, după omogenitatea și întinderea satului ...” În autorecenzia din „Sociologie românească”, an 4, 1942, nr. 7–12 iulie–decembrie, la p. 630, Golopenția arată: „Aproape în toate satele au fost completate și formularele anchetei școlare datorită faptului ca s-a recurs la colaborarea învățătorilor. În schimb, ancheta asupra igienei, stării economice, fărâmițări pământului, stării și mișcării populației nu dispune decât de materialul din câte 21–37 sate. Monografii sumare ale satului, potrivit instrucțiunilor primite, n-au redactat decât 16 echipe.”

Volumul al III-lea, „pierdut în faza de șpalturi”⁸, se numea „Starea sanitară și starea culturală” și avea ca nucleu, după cum ne prezintă lucrarea prof. Sanda Golopenția, monografia plasei Dâmbovnic, realizată în 1939⁹.

În recenzia din 1942, prilejuită de publicarea primului volum, Anton Golopenția descria astfel situația lucrării:

„Volumele culese aproape în întregime la 15 August 1939, an rămas în această stare în urma amânării Congresului, la începutului războiului și a desființării Institutului de Cercetări Sociale până în toamna anului 1941, când Banca Națională a României a acordat ajutorul necesar pentru tipărirea lucrării” (Golopenția, 1942, 629).

Dimitrie Gusti punctează **cele 13 dimensiuni ale problematicei** cuprinse în *60 sate românești* astfel:

„Spre a contribui la determinarea focarului problemelor mari ale României rurale și a cauzalității lor complexe, 60 echipe studențești au înregistrat în 1938, în tot atâtea sate, răspândite pe întreg întinsul țării:

1. populația,
2. numărul nașterilor,
3. mortalitatea,
4. evoluția proprietății în ultimii 15 ani,
5. întinderea de pământ stăpânită și
6. folosirea ei,
7. bugetul gospodăriilor de țărani săraci, mijlocași și bogați,
8. inventarul mort și viu,
9. alimentația,
10. igiena locuinței,
11. sporul științei de carte,
12. trecerile în școli secundare și superioare a copiilor dela țară,
13. cititul adulților.” (Gusti, în introducerea *Starea de azi a satului românesc*, în *60 sate românești*, vol. I, XIII, aranjarea ne aparține).

După cum vom vedea, această **problematică descriptivă subîntinde un ansamblu de probleme.**

---

⁸ Sanda Golopenția, 1999 – adnotare publicată pe <https://sas.unibuc.ro/biblioteca-sociolbuc>, ca adnotare la textul semnat de A. Golopenția, „Gradul de modernizare al regiunilor rurale ale României”, *Sociologie românească*, aprilie–iunie 1939, anul IV, nr. 4’6, <https://sas.unibuc.ro/storage/downloads/analize-regionale-9/AG39a.MODERNIZARE.pdf>

⁹ „12 iulie–7 septembrie: Se desfășoară prima fază a anchetei Dâmbovnic, județul Argeș, condusă de M. Pop și A.G. ... A.G. încheie lucrarea *Despre starea culturală și economică a populației rurale din România*, pe care o publică în «Revista de igienă socială». Această lucrare conține, în germene, materialul care urma să facă obiectul volumului III al anchetei *60 de sate românești*” (Sanda Golopenția, în Golopenția, 2002a, LXXXVIII).

CÂTEVA PROBLEME CHEIE

POTENȚIALUL DE REPRODUCERE SOCIALĂ AL SATULUI ROMÂNESC

Fără a fi numit astfel, Golopenția și D.C. Georgescu analizează și din această perspectivă datele culese legate de proprietate, fărâmițarea acesteia, bugetul familiilor țărănești, consumul intern etc.

Cu un regim foarte fărâmițat și în lipsa utilajului satisfăcător, satul românesc intră pe o pantă descendentă. Golopenția introduce conceptul novator de „consum din substanța gospodăriei” pentru a arăta că gospodăria țărănească se află pe o traiectorie de slăbire iremediabilă.

Cercetarea arată că regimul rural românesc suferă de un impas paradoxal, generat tocmai de ceea ce ar fi trebuit să fie soluția: reforma agrară de la 1921, când marile proprietăți de peste 100 hectare au fost în bună măsură expropriate, intrând în proprietatea țăranilor aproape 6 milioane de hectare. Practic, Reforma Agrară, care, într-adevăr, după cum vom vedea, a dat startul modernizării clasei țărănești prin apariția clasei de mijloc rurale, a constituit și punctul de plecare al unei slăbiciuni mortale: apariția unei părți importante din țăranime tot mai puțin capabilă să se întrețină (circa 48%!).

Prezentăm succesiunea argumentului cu datele oferite de monografia sumară golopențiană. Mai întâi, **situația fărâmițării proprietății agricole**. Iată situația comparativă a structurii proprietății în 1930 față de 1907.

Tabelul 2

Tabel comparativ cu ponderea categoriilor de proprietate în total suprafața totală agricolă, 1907–1930, pentru a ilustra efectul Reformei agrare din 1921
(Surse: Golopenția și D.C. Georgescu, 1942, tabelele I și III, pp. 10–11)

Categoria de exploatare, hectare	Suprafața deținută – pondere în total – Vechiul Regat 1907	Suprafața deținută – pondere în total – România Mare 1930
0,1–3 ha	8,6%	12,7
3,1–5,0	17,2	15,3
5,1–10	14,6	20,0
10,1–50	8,9	19,8
50,1–100	2,1	4,5
Peste 100	48,7	27,7

Pentru înțelegerea rapidă a tabelului, vom observa că:

- ponderea proprietăților sub 10 ha, *înainte* de Reforma Agrară, în Vechiul Regat, era de 40,4%;
- ponderea proprietăților sub 10 ha, *după* Reforma Agrară, în România Mare, era de 48%. **Ponderea micii proprietăți, predispusă la fărâmițare, a crescut după Reforma Agrară.**

La aceste cifre adăugăm acum analizele legate de capacitatea de autoîntreținere și de reproducere a gospodăriei țărănești.

Pe lângă o serie de efecte pozitive, **Reforma agrară a distribuit pământ prea puțin unei populații fără capacitate de creștere economică:**

„În medie, suprafața de împroprietărire a fost de 2,8 ha. ... Din acest tablou, observăm că, după reforma agrară, 60% din pământurile arabile au intrat în posesiunea micilor agricultori (sub 10 ha); 25% se găseau în mâinile proprietarilor mijlocii (10–100 ha); iar restul de aproape 15% au rămas în posesiunea marilor proprietari” (1942, 11).

„Comparând această densitate cu densitatea populației în mediul rural al întregii țări, ... vom înțelege că **majoritatea acestor 37 de sate** [studiate pentru „60 sate”] **au o populație care depășește posibilitățile medii de întreținere a ei prin suprafața ce are la dispoziție**” – (1941, 12, s.n.).

În felul acesta s-a ajuns, arată Golopenția, ca **structura alimentației să fie foarte deficitară**, chiar în satele din Transilvania, care sunt mai bogate decât cele din Basarabia sau din Vechiul Regat:

„... consumul intern de carne de porc este foarte redus la noi, mai ales în mediul rural, unde **numărul caloriilor furnizate de substanțele vegetale ajunge până la 82% în Ardeal și 85% în Basarabia**, cifre covârșitoare, neatinsse în altă parte a Europei. Creșterea porcilor trebuie astfel încurajată” (Golopenția, în 1942, 197, s.n.).

În același timp, fărâmițarea proprietății agricole agravează fenomenul **suprapopulației rurale**, pe care nici industria de la oraș nu este capabilă să o absoarbă, acutizând problemele micii gospodării:

„Problema fărâmițării proprietății agricole are multă importanță la noi ca și în întreaga Europă de Est, unde economia țărănească predomină. Însemnătatea acestei probleme se explică dacă ținem seama că 64% din teritoriul țării reprezintă terenuri agricole, 78% din populația activă se ocupă cu agricultura și că venitul agricultorilor reprezintă 50% din venitul național, cu tot nivelul relativ redus al prețului produselor economiei țărănești.

Procesul de fărâmițare a proprietății țărănești este un fenomen general în țările cu un mare excedent natural (cum este cazul României, unde excedentul natural al populației rurale reprezintă 200–250 mii suflete anual) și în care capitalismul nu este puternic dezvoltat, astfel că piața muncii industriale nu este capabilă să absoarbă surplusul de brațe de muncă.

... Momentul când fărâmițarea proprietăților agricole a început să se generalizeze în țară este acel al împroprietăririi [din 1921]” (1942, 9).

Dincolo de problematica socială atașată micii proprietății, amenințată de risipire prin roirea copiilor și de chestiunea lipsei de eficiență economică a utilajului, **Golopenția și D.C. Georgescu pun problema mai subtilă a bugetelor țărănești**. Bugetul este văzut atât la nivelul compoziției, ca raport între consum, creșterea naturală a averii și încasările gospodăriei, dar și din perspectiva structurii și ponderilor cheltuielilor / investițiilor.

Analizele celor doi demonstrează că **o parte importantă din gospodării își consumă din substanța proprie. Gospodăriile sub 3 ha cheltuie mai mult cu alimentația decât le permit veniturile agricole, fiind astfel nevoite să desfășoare activități auxiliare pentru a se întreține:**

„Populația agricolă rurală și îndeosebi cea din gospodăriile țărănești cu mai puțin de 10 ha duce o luptă dârză și de proteică diversitate împotriva standardului scăzut, pe care i-l oferă agricultura.” (Golopenția, Starea culturală și economică a populației rurale din România (1939), în Golopenția, 2002b, 321 ș.a.)

„Comparând suma veniturilor agricole și anexe ce revin de persoană cu cheltuielile făcute pentru alimentarea ei, observăm că suma necesară pentru alimentație nu e atinsă în gospodăriile cu mai puțin de 3 ha, pe când în gospodăriile cu 3–5 și 5–10 ha ea este realizată.

Ca să iasă din acest impas, gospodăriile caută *venituri anexe* suplimentare, își scad nivelul de viață, adică se alimentează și se îmbracă deficitar, suprimă cheltuieli, se împrumută ori consumă din substanța gospodăriei, vânzând vite sau pământ. ...” (Golopenția, *idem*, 317 ș.a.)

Componenta bugetelor țărănești în monografia sumară din *60 sate românești* este de o noutate extraordinară, având o putere de cuprindere care iriază în întreaga lucrare. Este vorba despre Capitolul al III-lea al celui de-al doilea volum al *60 sate românești*, „III. Analiza economică a gospodăriilor (Bugete țărănești)”, semnat de P. Stănculescu și C. Ștefănescu, sub coordonarea lui Golopenția și D.C. Georgescu.

Avem aici, practic, un concentrat punct de plecare privind microeconomia și sociologia gospodăriei țărănești.

„Analiza economică a unei gospodării, prin bugetul țărănesc, trebuie înțeleasă în felul următor:

În decursul unui an, o gospodărie agricolă țărănească produce bunuri pe cari, o parte le vinde și o parte le consumă. Încasările, în bani, de pe urma produselor vândute, împreună cu prestațiile exploatației la menaj și familie, adică cu ceea ce se consumă în propria gospodărie de către menaj și familie și cu creșterea naturală a averii, formează *venitul brut*.

Dacă din acesta se scad cheltuielile exploatației, adică cheltuielile în bani efectuate pentru bunul mers al întreprinderii, obținem *venitul agricol*, care **reprezintă partea din venitul gospodăriei pe care țăranul cu familia lui o poate consuma, fără a ataca substanța propriei sale averi.**

Dar în afară de acest venit agricol, gospodăria mai poate avea și alte venituri din afară (muncă lăaturalnică, industrii anexe etc.) cari se numesc *venituri anexe* și cari, împreună cu venitul agricol, formează *venitul total* al gospodăriei ...

Din acest venit total, se consumă pentru hrana familiei, argaților și zilierilor (*consumul menajului*) și pentru nevoile particulare ale familiei (*consumul familiei*).

Consumul total (menaj+familie), scăzut din venitul total, ne dă *excedent*, dacă venitul este mai mare, sau *deficit*, dacă consumul este mai mare.

Excedentul înseamnă o stare economică bună, un surplus de venit, după ce agricultura, menajul și familia au fost satisfăcute și se traduce printr-o creștere a averii.

În cazul deficitului, agricultorul este nevoit să recurgă la împrumuturi, sau să-și micșoreze averea prin vinderea unei părți din ea” (1942, 206. s.n.).

Una dintre cauzele acestei stări de lucruri este **insuficiența utilajului agricol. Împroprietărirea, pentru a fi cu adevărat utilă, trebuie să aibă două componente: pământ suficient (cât mai compact distribuit) și utilaje pentru punerea sa în valoare (credite pentru dobândirea în condiții decente a acestuia).** Cu toate acestea, Reforma Agrară nu a fost însoțită de măsuri complementare adecvate pe acest palier. **Lipsa utilajului reverberează asupra raționalității economice a gospodăriei: munca omului și a animalelor nu va fi utilizată eficient, ceea ce antrenează pierderea de substanță a satului prin supraexploatarea muncii la nivelul gospodăriei țărănești.**

„Pentru agricultura țării noastre, problema inventarului a rămas încă nerezolvată. ... [U]na din cauzele reducerii producției pe care o dă agricultura românească, se datorește lipsei unui inventar care să valorifice cât mai mult, și să mărească în același timp, forța naturală de producție a solului.

... aduce în discuție o altă problemă, tot atât de importantă: aceea a raționalizării muncii omenești și animale. Folosirea mașinilor ...” (1942, 124).

Așa de pildă, analizând situația celui mai elementar utilaj – a plugului, Golopenția și D.C. Georgescu observă că:

„... un plug revine la 2,1 gospodării, iar suprafața de teren arabil căruia îi revine același plug este de 7,2 ha.

Se observă că, deși numai jumătate din gospodării au câte un plug, totuși suprafața de teren pe care o lucrează este prea mică pentru puțința de lucru a plugului. Se pune deci de la început problema, dacă valoarea capitalului reprezentat prin cea mai elementară unealtă agricolă nu înseamnă o sarcină prea mare pentru micul agricultor, prin amortizarea și dobânda ce revine acestui capital investit pentru o singură lucrare a pământului ... (1942, 126).

APARIȚIA CLASEI DE MIJLOC

Dacă studiul bugetelor a trimis analiza spre zona de îngrijorare, determinarea apariției și consolidării relativ rapide a unei clasei de mijloc țărănești constituie una dintre cele mai promițătoare fenomene istorice ale României interbelice. Astfel, Reforma Agrară a descătușat energia satului, făcând posibilă cristalizarea unei categorii sociale de mare importanță pentru întreaga societate. Ar fi interesant de urmărit ce evoluție ar fi putut avea România cu o clasă de mijloc de esență țărănească, al cărei comportament economic – de investiții și consum s-ar fi centrat în jurul eticii muncii țărănești și nu al hybrisului consumerist. Cu siguranță am fi avut o evoluție europeană cu totul deosebită, în condițiile în care capitalismul occidental s-a dezvoltat prin consumarea țăranimii, prin proletarizarea ei.

Golopenția și C.D. Georgescu pornesc de la studiile lui N.D. Cornățeanu din 1935 – „Cercetări asupra rentabilității agriculturii țărănești”, publicate la Institutul de Cercetări Agronomice. Cornățeanu numește clasa de mijloc țărănească „masa dinamică a țăranimii”, alcătuită din „țărani model”, aflați într-o pondere de 5–20% în satele noastre.

„În fiecare sat, vom găsi un procent variabil de țărani, care formează masa dinamică a țăranimii noastre.

Procentul acesta variază de la 5–20%. El reprezintă, în același timp, pe țăranul cumpătat, calculat, pe țăranul dornic de a-și intensifica plugăria și a-și extinde exploatarea; pe țăranul lipsit de datorii și cu depuneri la bancă; pe țăranul îndepărtat de luptele sterile ale Statului și cu gândul la viitorul copiilor lui.

Acest țăran, întotdeauna va prezenta o gospodărie frumoasă și un venit brut mai mare la hectar.

Numai acești țărani model trebuie încurajați, pentru că în satul lor, ei reprezintă elitele din care se pot recruta pionierii agriculturii de mâine.

Așa cum în fiecare sat găsim un procent de țărani înaintați, tot așa în fiecare județ, găsim sate, în care gospodăriile și starea câmpului și a vitelor, sunt cu totul diferite, în bine, față de restul satelor din județ” (Cornățeanu în Golopenția și C.D. Georgescu, 1942, 207).

Elementul cheie al acestei clase mijloc erau „chiaburii”. Aceștia sunt analizați novator, multistadial, din punct de vedere economic, cultural. Practic, Golopenția introduce variabila *ethos* în înțelegerea evoluției unei unități sociale, în cazul nostru satul. Aceasta este stocată la nivelul unei demografii esențiale, – care este clasa de mijloc. Principala caracteristică a acestei proprietăți, arată Golopenția, este capacitatea de organizare rațională a gospodăriei, țăranul mijlocăș având deja reflexul de a-și căuta singur ce are nevoie pentru a crește eficiența gospodăriei. Adică are capacitatea de a înțelege situația economică și de a acționa în consecință, până la nivelul inventarului agricol.

Dimitrie Gusti, în prefața lucrării, punctează utilitatea cercetării:

„1. Situația economică ...

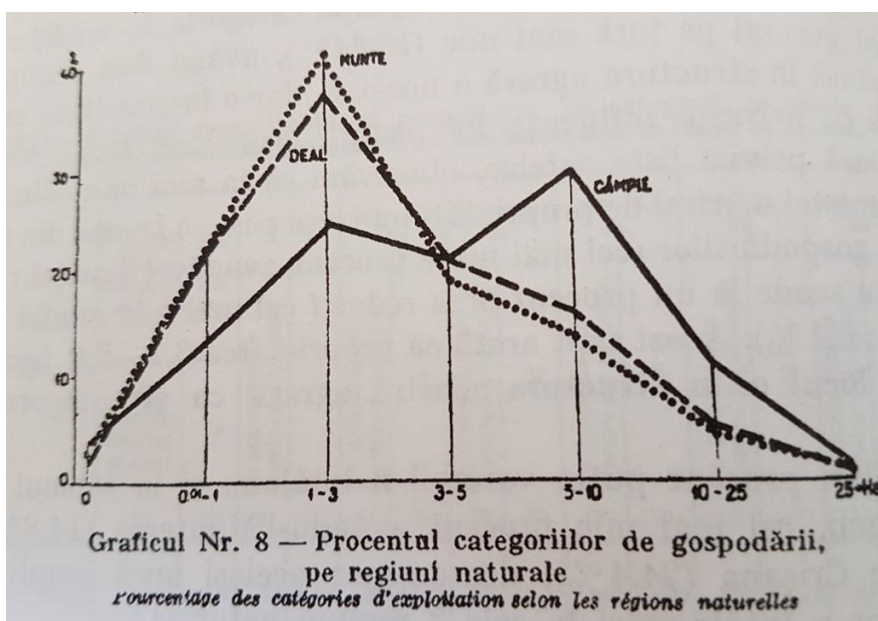
Împrejurarea că gospodăriile mai mari de 7 ha, care reprezintă 17% din numărul total al gospodăriilor studiate (54%) arată că e în curs un proces rapid de formare a unei noi proprietăți mijlocii și mari. .... Schimbarea de stăpân a loturilor obținute prin împrumut [la 1921] **a avut ca urmare apariția unei păături subțiri, dar prezente în fiecare sat, de țărani chiburi, cu mai mult de 10 ha, extrem de energici și de întreprizi ...**” (Gusti, în „Starea de azi a satului românesc”, în *60 sate românești*, vol I, VI, s.n.).

Golopenția și Georgescu clasifică mai întâi comportamentul economic în funcție de dimensiunea proprietății:

„Gospodăriile cu 3,1–5 ha [22,8% din total exploatare, 15% din suprafața agricolă totală cf. Golopenția, 2002a tabel 12, p. 311]. Suprafața de teren cu o mărime de peste 3 ha caracterizează mica agricultură țărănească. Gospodăriile ce o stăpânesc încep să fie **exploatații independente**, din care agricultorul își poate întreține familia, prin munca sa și din producția solului. ...

Gospodăriile cu 5,1–10 ha [17,1% din total exploatare, 20% din suprafața agricolă totală, cf. *ibidem*]. Am intrat de acum în categoria gospodăriilor de sine stătătoare, care reprezintă o stabilitate economică mai mare și o stare agricolă mai înfloritoare (Golopenția, Georgescu, 1942, 91, s.n.).

Această mărime de proprietate este de altfel caracteristică întregii Basarabii (inclusiv satele de coline din Nord), căci procentul ei nu este întrecut de nici o altă categorie de gospodării.”

Gospodăriile cu 10,1–25,0 ha. Aceasta este proprietatea mijlocie, atât de importantă pentru economia agricolă a țării; ea constituie unitatea economică cu stabilitate precisă și sigură, și cu rentabilitatea asigurată.

Proprietatea mijlocie este felul de proprietate către care autorii noștri sunt de acord că trebuie îndreptat regimul agrar al țării. ... (Golopenția, Georgescu, 1942, 91–92, s.n.) „... și de la ea se așteaptă îndreptarea agriculturii, pentru că datorită stabilității ei economice și aplicării unei tehnici mai înaintate, randamentul muncii este asigurat, iar rentabilitatea exploatației agricole la fel asigurată ...” (*Idem*, 99).

„Prin urmare, cu cât agricultorul stăpânește o suprafață mai mare de pământ, cu atât înțelege să utilizeze mașina de semănat mai mult și mai rațional, pentru o suprafață de teren ce se apropie de 100 ha pentru o mașină, cu toate că nici acest număr nu este încă suficient.

Dar aceste constatări dovedesc că proprietatea mare țărănească, de la 10 ha în sus, este cea mai indicată pentru raționalizare și tehnicizare, deoarece singură caută să-și procure inventarul agricol de care are nevoie” (*Idem*, 144).

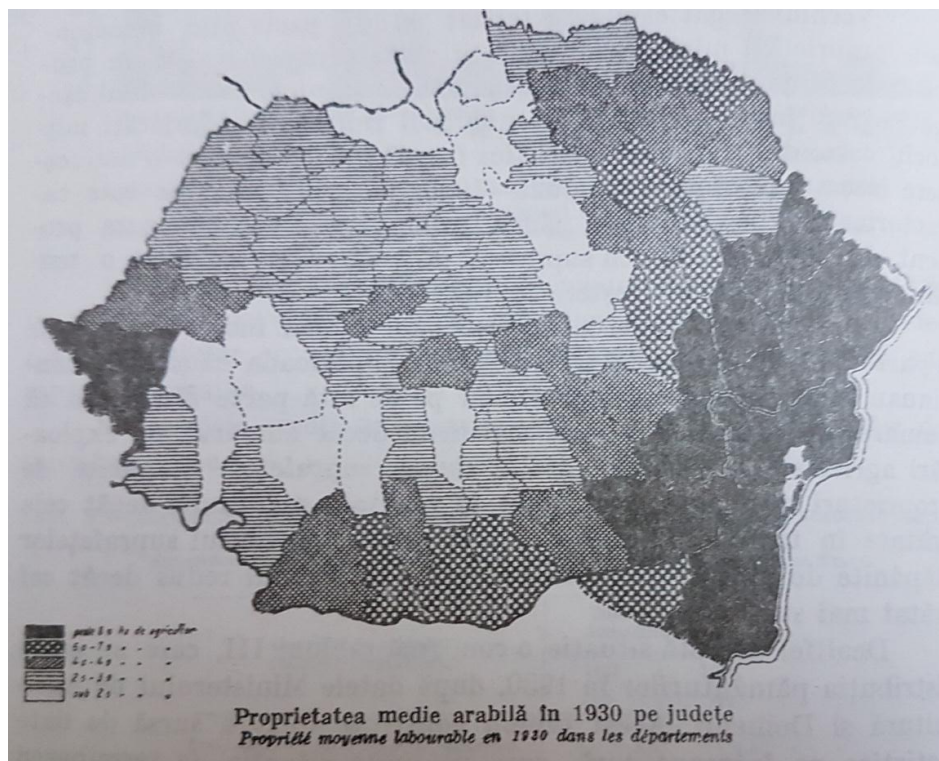

Figura 1. Harta României Mari după densitatea tipurilor de proprietate.
Golopenția (1941), 60 sate, vol. II, 16.

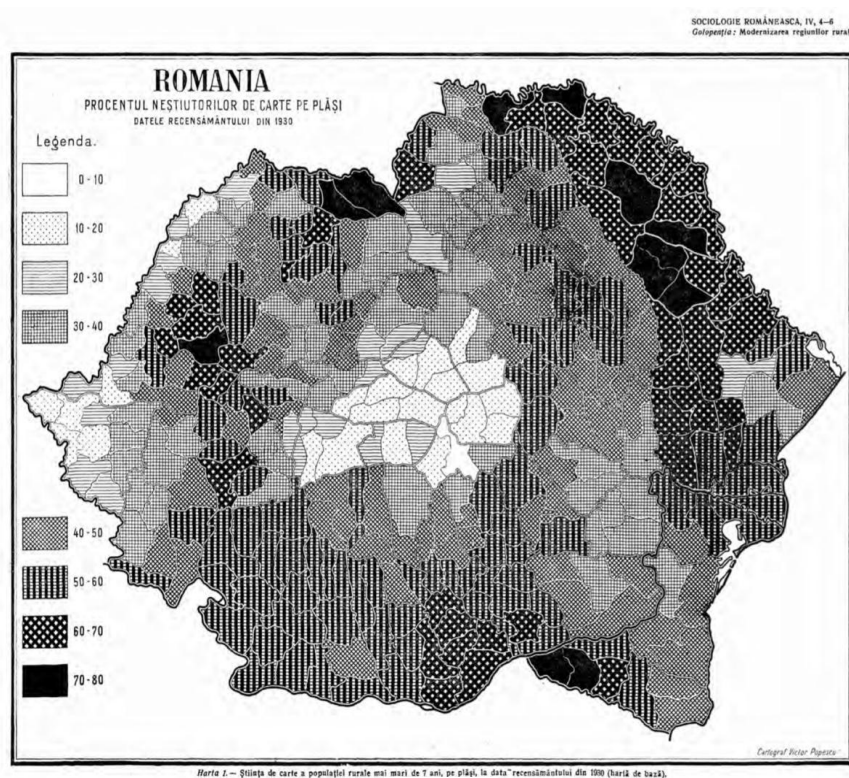
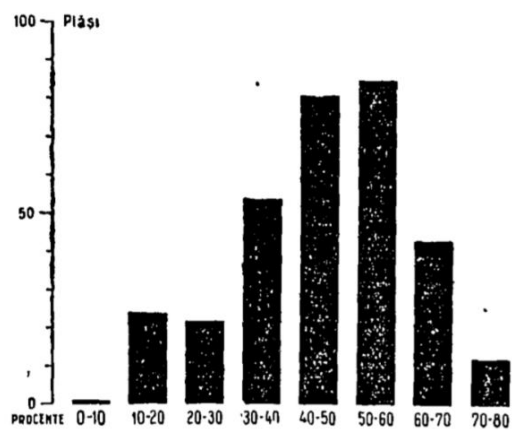

Figura 2. Golopenția, A. (1939) Gradul de modernizare al regiunilor rurale ale României: Sociologie Românească, an IV, nr. 4-6, Aprilie-Iunie 1939, 209-217.

Graficul 1. — Distribuția plășilor după procentul de neștiutori de carte al populației rurale (1930)

Figura 3. Exemplu de analiză statistică comparativă pe probleme. În cazul de față: analfabetismul. Golopenția (2002b), 281.

**„60 SATE ROMÂNEȘTI”.
VOL. III PRIN MONOGRAFIA PLASEI DÂMBOVNIC (1939)**

În iulie-octombrie 1939, în două etape, Golopenția realizează monografia Plasei Dâmbovnic, pe care o publică, prima parte în *Revista de igienă socială*¹⁰, iar cea de a doua, în 1942, în colaborare cu Mihai Pop, în „Sociologie românească”, an IV, nr. 7–12, iulie-decembrie 1942, pp. 413–429. Prof. Sanda Golopenția arată că aceasta trebuia să fie nucleului celui de-al treilea volum al lucrării „60 sate românești” care s-a pierdut în faza de șpalturi, așa cum am arătat în „Descrierea” acestora. Funcția acestora în ansamblul cercetării țării a fost aceea de „monografie zonală”, reprezentativă pentru o regiune:

„Pompiliu Caraioan a scris: «A treia inovație¹¹ legată de numele lui Anton Golopenția este monografia sociologică zonală. Cu un an înainte ca T. Herseni să înceapă monografia zonală a Țării Oltului, prin extinderea la întregul teritoriu a cercetărilor din Drăguș, A. Golopenția, ajutat de M. Pop, pornește monografia zonală a plasei Dâmbovnic, din județul Argeș. Compararea celor două monografii ar fi deosebit de instructivă, dar, întrucât cea despre Țara Oltului nu a fost terminată, nici compararea nu poate fi pe deplin edificatoare. Oricum, în timp ce monografia despre Țara Oltului se anunța ca o lucrare masivă, urmărind epuizarea tuturor problemelor printr-o *descripție* extrem de amănunțită, aceea despre Dâmbovnic este o lucrare relativ simplă, urmărind câteva probleme esențiale și având un scop *operativ evident*» (*Profesorul Dimitrie Gusti și Școala sociologică de la București, în Sociologia militans*, IV, București, Editura Științifică, 1971, p. 141)” (Golopenția, 2002a, LXXXVIII).

¹⁰ Publicată în *Opere Complete*, 2002b, vol. II, „Starea culturală și economică a populației rurale din România (1939)”, pp. 291–343

¹¹ Pompiliu Caraioan citat de Sanda Golopenția în „Cronologie”, Golopenția, *Opere Complete*, vol. I, 2002a, p. LXXXI: „Cea dintâi inovație principală pe care A. Golopenția o introduce – nu fără a întâmpina puternice rezistențe din partea multora dintre vechii monografiști – este monografia sumară a satului (de fapt, aceasta ar fi fost un prim pas, căruia i-ar fi urmat monografia sumară a orașului, monografia sumară a plășii, a județului, a regiunii ș.a.m.d.), al cărui program îl lansează printr-o revistă a Serviciului Social. Aparent, schema generală a monografiei sociologice «clasice» se păstra («cadre», «manifestări» etc.), dar se făcea recomandarea ca, în cadrul monografiei «sumare» să se releve problema sau problemele principale ale satului monografiat, lăsându-se pe plan secundar sau chiar în afară problemele neesențiale. ... (*Profesorul Dimitrie Gusti și Școala sociologică de la București, în Sociologia militans*, IV, București, Editura Științifică, 1971, p. 140)”.

„A doua inovație care i se datorește (după monografiile sumare) este introducerea aparatului statistic în colectarea și prelucrarea datelor. Ajutat de încercatul monografist dr. D.C. Georgescu, A. Golopenția realizează faimoasa «anchetă sociologică» în cele 60 sate, urmărind statistic câteva probleme, precum: starea populației, mișcarea populației, evoluția postbelică a proprietății agricole, analiza economică a gospodăriilor rurale, starea sanitară, starea culturală etc. ...” (Pompiliu Caraioan în *op.cit.*, apud, Golopenția, *Opere Complete*, vol. I, 2002a, p. LXXX).

ROSTUL MONOGRAFIEI SUMARE

Rostul monografiei sumare este același cu cel al monografiei gustiene, în general: cunoașterea satului de către care decid asupra lui. Așa cum am arătat la capitolul „Articolele Program”, argumentând prin „Pentru cine lucrăm” (1939), scopul monografiei sumare este **întărirea statului român prin cunoașterea celor mai presante probleme, dintre care amintim ridicarea satului românesc.**

Monografia sumară are și menirea de a reapropia conștiința publică urbanizată de sat.

„Năzuința ultimă a cercetărilor monografice e întemeierea pe cunoașterea adevărată a înțelegerii satului de cei din oraș, operă mai mult decât toate necesară. ...

Căci satul e puțin cunoscut în România. Deși locuitorii orașelor noastre se trag mai toți de la țară ... Pricina stă întrucâtva tocmai în faptul că lumea e încă prea aproape de el. Cei cucerii de civilizație, copleșiți de mulțimea ușurințelor pe care ea le oferă, vor să uite cât mai pe de-a întregul legăturile lor cu viața, pe care o văd numai de o frustă primitivitate, a satului. Ei deplâng starea lui înapoiată: lipsa de igienă, analfabetismul și toate celelalte ...

Cei intrați în legătură cu cultura țărilor apusene, cărturarii mănuitoiri de gânduri încolțite în oameni trăiți în împrejurări ajunse de veacuri orășenești, dimpotrivă, vor să fie cât mai aproape de sat, însă de cel idilic și neprihănit visat de pilduitorii lor citadin-osteniți. Întristați de «trivializarea» treptată a vieții rurale, ei cer neîncetat transformarea satelor într-un fel de parcuri americane ale omenirii simple și fericite, în care intelectualul în vacanță să se poată reculege evlavios” (Golopenția, 60 sate, II, p. III).

Monografia sumară, însă, are **rostul de a cunoaște rapid și eficient satul.** La nivelul resurselor de cunoaștere ale anului 1938, Golopenția aprecia că, prin monografia sumară, întreaga Românie ar putea fi cunoscută în *patru ani*, prin realizarea a circa 150 de monografii sumare regionale, circa 10 pe an.

„Pentru a duce la capăt în patru ani opera de inventariere sociologică a satelor românești, pot fi urmate două căi:

1. a studiului monografic sumar al fiecărui sat;
2. a studiului monografic amănunțit a câte unui sat reprezentativ de fiecare regiune rurală” („58. A.G. către Dimitrie Gusti (*Copie referat*, 4.12. 1938)”, în Golopenția, 2012, 424).

DIFERENȚA FAȚĂ DE MONOGRAFIA CLASICĂ GUSTIANĂ

Monografia sumară:

- Pornește de la principiul respectării integrității obiectului cunoașterii și deci, păstrează imperativul cunoașterii integrale a realității (legea paralelismului)
- Are același obiectiv general: unitatea sufletească țării
- Are același obiectiv cu rang mediu de generalitate: cunoașterea pentru ridicarea satului
- Prin decizia informată a clasei politice și administrației.

Spre deosebire de monografia gustiană propriu-zisă, monografia sumară introduce:

- cunoașterea prin problematizare, așa cum Vulcănescu, prin „Dimensiunea românească a existenței” a introdus-o pe cea categorial-fenomenologică;
- extinde zonele de interes spre alte categorii de locuire (orașul) și sociale (muncitorii etc.)
- statistica comparativă;
- este reprezentativă pe zone, pe regiuni;
- analiza tipologică a satelor;
- statistica amplasată cartografic;
- studiul simultan a zeci de localități, în timp ce monografia gustiană propriu-zisă studia câte un sat pe rând, fiind diacronică;
- dacă cercetarea gustiană propriu-zisă își propunea să fie descriptivă și exhaustivă, pentru fiecare din cele 150 00 de sate, tehnica golopențiană este **sintetică, zonală, comparativă și intensivă**, presupunea realizarea a 150 de monografii:

„Pasul înainte peste monografia-descriere de unitate socială, realizat prin abordarea complimentului ei firesc: cercetarea comparativă, în mod necesar în destul de mare măsură statistică, a fost dorit și hotărât de Prof. Gusti. Autorul acestei recenzii a urmărit abordarea unor astfel de cercetări comparative care să îngăduie justa exploatare a monografiilor prin studii regionale statistice și cartografice. La fel au dorit aceasta complinire a metodei cercetărilor intensive cu raza mărginită prin cercetări extensive de arie largă toți membrii școlii familiarizați cu statistica sau cu cartografia” (Golopenția, 1942, 629).

Marea problemă a monografiei gustiene era **blocarea acesteia în particular**, „mălirea” acesteia în date care nu satisfac chiar rostul afirmat de Dimitrie Gusti, acela de informare a conducerii și, inerent, acela de *unificare sufletească* a țării – ne amintim de scrisoarea din 1936.

Blocajul era constituit de discrepanța dintre cantitatea uriașă de date și capabilitatea de înțelegere acestora. Monografia gustiană este esențialmente descriptivă și, în consecință, predispusă la acumularea unui stoc foarte mare de date care, în timp, în virtutea dimensiunilor sale devine imposibil de interpretat, deci nesemnificativ.

Pentru refacerea legăturilor dintre monografie și menirea ei, Golopenția schimbă metoda: datele sunt culese așa încât să iasă la iveală marile probleme, în raport cu care oferă, ulterior, soluții. Cu alte cuvinte, Golopenția reazăază metoda corect în raport cu scopul ei, pune în echilibru generalul cu particularul: metoda nu este scop în sine, aceasta fiind un element particular în raport cu scopul ei, cunoașterea națiunii.

Problematizarea, la rândul ei, devine posibilă prin *esențializarea* culegerii datelor, a grupării lor *comparative* și interpretarea lor *statistică*. Mai mult, pentru a căpăta inteligibilitate rapidă, datele sunt grupate *cartografic*, pe regiuni. În 1938, astfel, Golopenția, ajutat de prietenul său D.C. Georgescu, are curajul să propună cunoașterea țării prin investigarea a ... 60 de sate (care, în realitate, au fost mai puține).

Pe de altă parte, am putea spune că **abia prin monografia sumară realitatea românească devine accesibilă în integralitatea ei**. Cercetarea monografică era pur și simplu prea amplă, presupunea culegerea unei cantități uriașe de date *descriptive*, imposibil de cules *simultan* și la un *nivel calitativ satisfăcător* în toate cele 150 00 de sate de investigat, ceea ce avea să conducă, inevitabil, la imposibilitatea înțelegerii comparative și la integrarea unitară de date *compatibile*. Adevărat, Gusti avea în vedere investigarea a peste 3 000 de sate pe an, dar acest lucru nu s-a putut realiza în nici un an în care Gusti a avut la dispoziție Institutul Social Român. Cunoașterea *integrală* a satului ar fi fost o imposibilitate, masivitatea cantității de date ar fi presupus o resursă de timp, umană și de analiză uriașă. Monografia sumară, fiind prin excelență *sintetică*, permitea cunoașterea *integrală* a realității, asigurând totodată, criteriul reprezentativității ei.

Henri Stahl subliniază faptul că:

„[s]eria celor 60 de sate poate fi considerată ... cel mai temeinic document de care dispunem pentru cunoașterea stărilor de fapt, alarmante, din preziua celui de-al doilea război mondial” privind realitatea românească (Stahl, 362).

Nu în ultimul rând, **costurile** cercetării ar fi de circa 10 ori mai mici, arată Golopenția¹².

„Calea dintâi deschide perspectiva unei inventarieri complete. ...

Dificultățile pe care le întâmpină această procedură sunt, atât de ordin calitativ, cât și de ordin pecuniar. Cum ... urmează să se facă câte 3 250 (respectiv 3 750) monografii pe an, e inevitabil ca ele să fie date în mare măsură pe seama preoților, a învățătorilor și a Echipierilor Serviciului Social. ... Dar monografiile obținute vor fi inevitabil lucrări de începător și de amator. În marea majoritate ... ele vor fi alcătuite

¹² Vezi citatul relevant din acest subcapitol. Calculul este aproximativ. Dacă pentru cca 3 000 de monografii clasice pe an costul este de circa 55 milioane lei, pentru cele 150 00 rezultă un cost de 275 milioane. Față de 25 milioane costul pentru 150 monografii, rezultă o reducere a costurilor, numai cu tipărirea, de circa 11 ori, nesocotind costurile legate de forța de muncă, calcul, logistica cercetării etc.

dintr-o înșiruire searbădă de date și tradiții istorice necontrolate și dintr-un comentariu de statistici demografice. De cele mai multe ori va lipsi din ele tocmai ce interesează: situația economică, viața culturală, problemele locale și regionale, starea sanitară. Dificultatea de ordin pecuniar consistă în suma pe care ar reclama-o punerea în valoare a acestei munci. Tipărirea a 3 250 de monografii, chiar dacă n-ar depăși 32 pagini în mijlocie și 2 planșe, reclamă, la tirajul de 2 000 exemplare fiecare, suma de 55 milioane. Cum costul total al monografiei sumare a celor 15 000 de sate depășește utilitatea pe care ar putea-o avea ele, date fiind condițiile în care pot fi întocmite, pare a fi necesar recursul și la calea cealaltă ...

Satele țării pot fi cunoscute și studiind numai câte un sat de fiecare regiune rurală a țării. Procedura aceasta lămurește stările dintr-un grup de sate prin analiza satului tipic pentru acest grup. Ea are neajunsul de a nu surprinde individualitatea fiecărui sat. Neajunsul acesta poate fi ... atenuat considerabil prin distingerea trăsăturilor individuale ale satului studiat de cele tipice, cu ajutorul unui studiu sumar al fiecărui sat al regiunii respective. Avantajul mare al acestei căi îl constituie faptul că restrânge considerabil numărul satelor de studiat pentru atingerea aceluiași scop. Ea îngăduie studierea lor de specialiști, realizarea de cercetări ce să lămurească cauze și să evidențieze remedii. Procedura aceasta ar reclama aproximativ 150 monografii de 300–400 pagini (la tirajul de 2 000 exemplare monografia, tipărirea revine la 25 milioane lei)” (Golopenția, 2012, 425).

*
* *

Am prezentat în acest studiu un eșantion din opera a doi tineri reprezentanți ai Școlii Sociologice de la București. Amploarea muncii lor este năucitoare și, de ce să nu recunoaștem, la marginea puterii de cuprindere a celor mai grăbiți.

Tarkovsky, marele regizor rus, scria: „Artistul care nu are credință este asemenea unui orb din naștere” și, mai departe: „Am fi devenit de mult îngeri, dacă am fi fost capabili să ne însușim experiența artei ... funcție de idealurile morale exprimate prin creație” (p. 55, respectiv, p. 62). Atât Golopenția, cât și Vulcănescu își exprimă răspicat credința în valoarea universală a poporului român, iar preocuparea pentru ridicarea satului și a țării, în general, sunt idealuri morale la cel mai înalt nivel de creație științifică. Avându-i pe cei doi ca exemplu, înțelegem, iată, că știința are cam aceleași imperative ca și arta, chiar dacă se folosește de alte mijloace de cunoaștere, nu atât de frumos expresive.

Și Vulcănescu și Golopenția au gândit esențial, la nivelul punctelor de pornire ale ființei, ale ființei românești, *foarte tineri fiind și foarte implicați* în sarcini foarte mundane. Astfel, ei au făcut parte dintr-o generație care a avut nervul asumării umanității, luând-o pe umerii omului românesc.

Desigur, textul prezentării *esențiale* a celor doi nu este nici pe de parte început pe de-a-ntregul. Mai sunt suficient de multe direcții de pornire în analiza celor doi, tot atâtea oglinzi pentru noi, cei de azi.

BIBLIOGRAFIE

1. Bernea, Ernest (2011 [1941]). *Preludii. Îndemn la simplitate. Cel ce urcă muntele. Treptele bucuriei*. București: Editura Predania.
2. Blaga, Lucian (1985). *Opere, 9, Trilogia culturii*. Ediție îngrijită de Dorli Blaga, Studiu Introductiv de Al. Tănase. București: Editura Minerva.
3. Blaga, Lucian (2013). *Trilogia cunoașterii*. Ediție digitală. București: Humanitas
4. Noica, Constantin (1996). *Cuvânt împreună despre rostirea românească*. București: Editura Humanitas.
5. Cioran, Emil (2008 [1964]). *Căderea în timp*. București: Editura Humanitas.
6. Eminescu, Mihai (1983). *Opere, vol XIV. Traduceri filozofice, istorice și științifice. Hurmuzaki. Rotscher. Kant. Leskien. Bopp. Articole și excerpte*. București: Editura Academiei.
7. Golopenția, Anton și Dr. Georgescu D.C. (1941). Biblioteca de sociologie, etică și politică condusă de D. Gusti, Sociologia României, 4, 60 Sate Românești, Cercetate de echipele studențești, I, Populația. București Institutul de Științe Sociale al României.
8. Golopenția, Anton și Dr. Georgescu D.C. (1999 [1942]). Biblioteca de sociologie, etică și politică condusă de D. Gusti. Sociologia României. 4. 60 sate românești. Cercetate de echipele studențești în vara 1938. Ancheta sociologică condusă de Anton Golopenția și Dr. D.C. Georgescu, II, Situația economică. București: Institutul de științe sociale al României, București, 1941, ediție reproducă întocmai de Editura Paideia, București, 1999, în colecția „Fondul Restitutio Biblioteca de sociologie, etică și politică condusă de D. Gusti. Sociologia României 4”.
9. Golopenția, Anton (1942) [Recenzia]. ANTON GOLOPENTIA și DR. D.C. GEORGESCU: 60 sate românești, cercetate de echipele studențești în vara 1939. Ancheta sociologică, condusa de...: București, Institutul de Științe Sociale al României. Vol. I; Populația (Ath. Georgescu; Starea populației și I. Chibulcuteanu: Mișcarea populației), 1941. Vol. II. Situația economică (Ing I. Measnicov: Evoluția de după război a proprietății; Ing. agr. P. Stanculescu C, Ștefanescu: Starea economică prezentă). Sociologie românească, an 4, nr. 7–12 iulie–decembrie, 629–631.
10. Golopenția, Anton și Pop, Mihai (1942). Dâmbovicul, o plasă din sudul județului Argeș. Sociologie românească, anul IV, nr. 7–12, 413–429.
11. Golopenția, Anton (1999). *Ceasul misiunilor reale. Scrisori către Petru Comarnescu, Ștefania Cristescu (Golopenția), Dimitrie Gusti, Sabin Manuilă, Iacob Mihăilă, H.H. Stahl și Tudor Vianu*, ed. îngrijită, introducere și note de Ștefania Golopenția, București: Editura Fundației Culturale Române.
12. Golopenția, Anton (2002a). *Opere Complete, vol. I, Sociologie*, ediție alcătuită și adnotată de prof.dr. Sanda Golopenția. Studiu introductiv de prof.dr. Ștefan Costea. București: Editura Enciclopedică.
13. Golopenția, Anton [2002b]. *Opere Complete, vol. II, Statistică, Demografie și Geopolitică*, ediție alcătuită și adnotată de prof.dr. Sanda Golopenția, introducere și evocare de acad. Prof. Vladimir Trebici. București: Editura Enciclopedică, Editura Univers Enciclopedic.
14. Golopenția, Anton (2010). *Rapsodia Epistolară: Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923–1950), vol. II (Ștefania Cristescu-Golopenția)*. Ediție îngrijită de Sanda Golopenția, Ruxandra Guțu Pelazza. Introducere și note de Sanda Golopenția. București: Editura Enciclopedică București.
15. Golopenția, Anton (2012). *Rapsodia Epistolară: Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923–1950), vol. III (Radu Cretzulescu – Sabin Manuilă)*. Ediție îngrijită de Sanda Golopenția, Ruxandra Guțu Pelazza și Lidia Bradley. Introducere și note de Sanda Golopenția. București: Editura Enciclopedică București.
16. Gusti, Dimitrie (1999), în *** Școala monografică. Volumul I. Dimitrie Gusti – Știința realității sociale. București: Editura Paideia.

17. Stahl, Henri H. (1981). *Amintiri și Gânduri din vechea școală a «monografiilor sociologice»*. București: Editura Minerva.
18. Stoian Stanciu (1942) [Recenzia]. 60 sate românești. Vol. I. Populația. Editura Institutul de Științe Sociale a României. București 1941. *Sociologie românească*, an 4, nr. 7–12 iulie-decembrie, 630–631.
19. Vulcănescu, Mircea (1996). *Către ființa spiritualității românești. Dimensiunea românească a existenței*. București: Editura Eminescu.
20. Vulcănescu, Mircea (1998). *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, ediție îngrijită de Marin Diaconu. București: Editura Eminescu.
21. Tarkovski, Andrei (2015). *Sculptând în timp*. București: Editura Nemira.

